

Георги Янчев Момчилов

Докторант към катедра „Финанси“ във ВУЗФ

Докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“

**ФИНАНСОВИ И УПРАВЛЕНСКИ АСПЕКТИ НА
ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за придобиване на образователна и
научна степен „доктор“**

Научен ръководител: проф. д-р Юлия Добрева

2022г.

Дисертационният труд е в обем от 173 страници основен текст и 30 страници приложения. Структуриран е в увод, три глави, заключение, научни приноси, използвана литература и приложения. Представени са 27 фигури и 11 таблици. Списъкът с информационни източници включва 197 източника на английски, български, немски и руски език.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	стр. 3
II. ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	стр. 7
УВОД	стр. 7
ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНА БАЗА, ПРИНЦИПИ И ПРИЧИНИ ЗА ИЗГОТВЯНЕ НА ДОКЛАДИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ	стр.7
ГЛАВА 2. СТАНДАРТИ ЗА ИЗГОТВЯНЕ И ОДИТ НА ДОКЛАД ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗМЕРВАНЕТО НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ	стр.18
ГЛАВА 3. ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И ПРИДОБИВАНЕТО НА КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА ЗА БИЗНЕСА	стр. 27
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	стр. 49
III. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	стр. 52
IV. СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ	стр.53

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема

През последните няколко десетилетия устойчивото развитие постепенно се налага като водеща концепция за бъдещото развитие на обществото. Във време на ускоряващи се климатични и екологични проблеми, пандемии и увеличаващо се социално неравенство устойчивото развитие апелира към бъдеще, базирано на икономическо развитие, опазване на околната среда и социална справедливост.

Фирмите са съществен участник в социално-икономическите процеси в съвременното общество и същевременно са един от основните замърсители на околната среда. Устойчивото развитие на фирмите е неразделна част от устойчивото развитие на обществото, като цяло. То обхваща икономически резултати, социален подход и политика по отношение на опазване на околната среда. Неговите три основни стълба са икономическо развитие и управление на социалния и природен капитал.

В научните и бизнес среди отдавна се води дебат дали една фирма трябва да бъде ръководена с единствената цел да се максимизира състоянието на нейните акционери, или трябва да се отчитат интересите и на други заинтересовани страни (stakeholders), като служители, клиенти, мениджъри, неправителствени организации и др. Независимо от този дебат, от началото на XXI век дялът на фирми, които изготвят доклад за устойчиво развитие, непрестанно расте. Според едно изследване на KPMG (2020) дялът на фирмите от G250¹, които изготвят доклад, е нараснал между 1999 г. и 2020 г. от 35% на 96%. При фирмите от N100 съответното нарастването е от 24% на 80%. При малките и средните предприятия този процент е по-нисък и варира в различните държави.

Докладът за устойчивото развитие е форма на отчетност, която информира заинтересованите страни и широката общественост относно икономическите, социалните и екологичните въздействия, произтичащи от дейността на една фирма. Оповестяването на тази информация прави фирмите по-прозрачни, а много често изискванията на доклада им помагат да определят посоките, в които трябва да работят, за да постигнат по-устойчиво развитие. „Това, което може да бъде премерено, може да бъде управлявано“, е известната фраза на големия учен в областта на мениджмънта Питър Дракър. Поради това изготвянето на доклад за устойчивото развитие често се явява и метод за трансформация на фирмата в устойчиво развиваща се организация.

Качественото оповестяване на икономическа, социална и екологична информация е процес с все по-голяма важност за фирмите. Съществуват научни изследвания, които показват взаимовръзка между устойчивото развитие на фирмите и придобиването на

---

¹ G250 – най-големите 250 фирми по оборот в света; N100 – най-големите 100 фирми по оборот във всяка от 52 избрани икономики.

устойчиви конкурентни предимства. Такива конкурентни предимства могат да бъдат: увеличаване на продажбите, намаляване на цената на капитала, повишаване на иновативността, мотивация на служителите и др. Същевременно, ако усилията на една фирма по посока устойчивото ѝ развитие не бъдат комуникирани със заинтересованите страни и широката общественост по правилен начин, то тя не би могла да придобие тези потенциални конкурентни предимства.

Изготвянето на доклад за устойчиво развитие е все още в голяма степен доброволна дейност. Това води до проблеми и същевременно създава възможности. Основният проблем е, че липсата на законово установен стандарт за този тип отчетност, дава възможност на някои фирми да използват доклада, като средство да представят себе си в по-добра от заслуженото социална и екологична светлина, което ерозира доверието в него. Доброволното изготвяне на доклад, от друга страна, отличава позитивно фирмите, които го правят. За да адресират проблема с качеството на оповестяване на социална и екологична информация, различни организации разработват и развиват през последните две десетилетия инструменти и стандарти, като най-широко използваните от тях към момента са тези на Глобалната инициатива за отчитане (Global Reporting Initiative). Успоредно с това все повече държави и институции въвеждат задължително оповестяване на такъв тип информация. Като примери могат да се посочат Директива 2014/95/ЕС на европейския парламент, както и регулации на американската Комисия за ценни книжа и борси (Securities and Exchange Commission).

Решението за оповестяване на икономическа, социална и екологична информация е стратегическо решение за фирмата, тъй като носи значителен брой последствия, които имат дългосрочно въздействие върху нея. Изготвянето на доклад за устойчивото развитие изисква определени времеви, човешки и финансови ресурси, а чрез публикуването му фирмите често си поставят публични икономически, социални или екологични цели. Поради тези причини решението за изготвяне на доклад се взема от висшия мениджмънт. То може да бъде продиктувано от различни причини или да бъде взето по желание на различни заинтересовани страни, но въпреки това висшият мениджмънт има решаващия глас за това дали една фирма да започне и впоследствие да продължи, или да преустанови да публикува доклад. За това оценката на мениджмънта за резултатите от постигнатото чрез публикуване на доклад е ключова за последващото му изготвяне, както и за популяризирането на този процес между други фирми.

Цели, задачи и методология на изследването

Настоящият дисертационен труд цели да провери наличието на взаимовръзка между отчитането на устойчиво развитие на фирмите в България и придобиването на конкурентни предимства от тях и да анализира оценката на мениджмънта за този процес. За това дисертацията си поставя следните основни цели:

1. Анализ на фирмите в България, изготвящи доклад за устойчиво развитие - големина, форма на собственост, икономически сектор и др.
2. Анализ на причините, поради които фирми, отчитащи или отчитали своето устойчиво развитие, са започнали тази дейност.
3. Анализ на причините, поради които фирми, започнали отчитане на устойчивото си развитие, впоследствие са прекратили тази дейност.
4. Анализ на използваните отчетни стандарти.
5. Анализ на оценката на висшия мениджмънт за постигнатото чрез изготвяне на доклад за устойчиво развитие – съществува ли взаимовръзка между изготвянето и публикуването на доклада и придобиването на конкурентни предимства и подобряване на бизнес резултатите.
6. Анализ за наличието на непосредствени финансови ефекти (позитивни или негативни) от въвеждане на отчетността за устойчиво развитие.

За реализация на дефинираните изследователски цели са изпълнени следните задачи:

- извършено е документално проучване (desk research) за възможните причини, водещи до започването на отчитането на устойчивото развитие или отказ от него;
- направен е преглед и анализ на съществуващите стандарти и индикатори, измерващи устойчивото развитие на фирмата;
- проведено е емпирично социологическо проучване за оценката на висшия мениджмънт за резултатите от въвеждането на тази отчетност;
- изготвен е финансов анализ на български фирми, отчитащи устойчивото си развитие.

Документалното проучване обхваща голяма съвкупност от научни материали, фокусирани върху причините, ползите и проблемите, свързани с отчитането на устойчивото развитие.

Прегледът на съществуващите стандарти и индикатори разглежда в детайли основни отчетни стандарти като: Глобална инициатива за отчетност, Стандартите на Фондация за отчитане на стойността и др., като анализира тяхната приложимост в зависимост от големината на отчитащата фирма. Към тях са разгледани и два одитни стандарта за доклади за устойчиво развитие: AA1000 AS и ISAE 3000. Тъй като все още немалък брой компании използват свой собствен формат на доклад за устойчиво развитие, оповестявайки някои общоприети индикатори за измерване на устойчивото развитие, като: Екологичен отпечатък, Въглероден отпечатък и др., набор от подобни индикатори също е обхванат от извършения преглед.

Предметът на емпиричното социологическо проучване е отношението на мениджмънта към отчетността за устойчиво развитие – причини, поради които фирмите са започнали да оповестяват такъв тип информация, предимства за организациите след изготвянето на доклада, както и проблеми, които тази отчетност поражда.

Обект на проучването са висши мениджъри в България - управители, еднолични собственици и съсобственици, членове на съвета на директорите или на управителния съвет на фирмите, ресорни мениджъри и др., чиито фирми изготвят доклад за устойчиво развитие, както и български мениджъри на компании, които са започвали да отчетат устойчивото си развитие, но впоследствие са прекратили тази дейност.

Методиката на регистрацията е полустандартизирано онлайн интервю (CAWI – Computer Assisted Web Interview). Предимството на този метод е, че дава възможност за структурирана количествена информация, която ясно очертава нагласите на мениджърите по темата за отчетността. Контролът на качеството на набраната информация е проведен на всички фази и етапи от изпълнението на проучването.

Извършеният **финансов анализ** е фокусиран основно върху търсене на евентуални непосредствени финансови ефекти от въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. За това са анализирани в динамика финансовите отчети на български компании в периода преди и след като са стартирали дейността по изготвяне на доклад за устойчиво развитие.

Основната **хипотеза** на настоящия дисертационен труд е, че въвеждането на отчетност за устойчиво развитие може да спомогне за придобиването на конкурентни предимства от страна на фирмите в България.

Основното **ограничение** е свързано с неголемия обем на генералната съвкупност. Фирмите в България, които изготвят или са изготвяли доклад за устойчиво развитие и техните висши мениджъри, са относително малко на брой. Други ограничения, произтичащи от избора на методологията на социологическото проучване обхващат това, че проведеното чрез CAWI проучване не би могло да стигне до детайли, като например промяна в емоции или поведението на респондента, а рамката на интервюто се характеризира със скованост на структурата, което не позволява изследване на въпросите в голяма дълбочина.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

В увода са изведени и обосновани актуалността и значимостта на темата на дисертационния труд и са определени параметрите на научното изследване.

ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИЧНА БАЗА, ПРИНЦИПИ И ПРИЧИНИ ЗА ИЗГОТВЯНЕ НА ДОКЛАДИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Глава 1. на дисертацията разглежда концепцията за устойчиво развитие и нейната важност за икономическото развитие на обществото. Тя се спира на устойчивото развитие на фирмите, както и на ролята на доклада за устойчиво развитие като комуникационно средство и метод за трансформация на фирмата в устойчиво развиваща се организация. Тъй като една от целите на настоящата дисертация е да анализира мнението и степента на удовлетвореност на висшия мениджмънт от постигнатото чрез публикуването на подобен доклад, в глава 1 е направено проучване на литературата относно причините, поради които фирмите изготвят доклади, процеса на изготвянето им, както и ролята на мениджмънта в този процес.

1. Устойчиво развитие на обществото.

Въпреки че концепцията за устойчиво развитие се заражда през последните десетилетия на XX век, аспекти на устойчивото развитие занимават редица учени и общественици далеч преди това. Според автори като Mensah (2019) корените на концепцията могат да бъдат търсени в далечната 1798 година, когато английският икономист и демограф Thomas Malthus (1798) публикува своето „Есе за законите на населението“. През 1920 г. в труда си „Икономика на благосъстоянието“ британският икономист Pigou (1920) предлага да бъде въведен данък, с който да се балансира негативните външни ефекти, създавани от определена стопанска дейност, които не са калкулирани в цената на продукта от тази дейност, което води до свръхконсумацията на този продукт. През 1972 г. излиза книгата „Лимити пред растежа“ по поръчан от Римския клуб, доклад, в който авторите показват чрез компютърна симулация, че безкрайният растеж на икономиката няма да бъде възможен поради изчерпването на определени природни ресурси. През същата година се провежда и първата конференция под егидата на ООН, чийто фокус е опазването на околната среда. Конференцията на ООН за човешката среда се провежда в Стокхолм. Въпреки сериозните противоречия между развиващите се и развитите страни, които излизат наяве по време на провеждането ѝ, тя дава началото на поредица от подобни срещи, които формират международните усилия в областта на устойчивото развитие. По време на конференцията се взема и решението за основаването на Програмата на ООН за околната среда (UNEP).

Зараждането на модерната концепция за устойчиво развитие се свързва с дейността на комисията Брундтланд, позната също като Световна комисия по околната среда и развитието (WCED), и публикувания от нея през 1987 г. доклад „Нашето общо бъдеще“. В този доклад комисията дефинира устойчивото развитие като:

Развитие, което посреща нуждите на настоящето, без да излага на риск възможността на бъдещите поколения да посрещнат своите собствени нужди. (World Commission on Environment and Development 1987, p.27)

Комисията Брундтланд аргументира, че околната среда е неразделна част от развитието на човечеството.

Концепцията за устойчиво развитие се развива през годините, показвайки динамиката между икономическо развитие, социална справедливост и околна среда и баланса, който трябва да бъде търсен между тях. Някои автори като Sherer и колеги (2018) считат, че напредъкът в някое от трите направления на устойчивото развитие резултира в изоставане по отношение на друго. Други като Sachs (2015) обръщат повече внимание на синергиите, които съществуват между развитието на трите направления. Концепцията за устойчиво развитие привлича вниманието на все повече политици, учени и дори религиозни лидери като папа Франциск, който в своята втора енциклика *Laudato si'* (2015) апелира към човечеството да търси устойчиво развитие. Като резултат от нейното развитие са и приетите от ООН през септември 2015 г. 17 Цели за устойчиво развитие (Sustainable Development Goals).

2. Климатичните промени като предизвикателство пред икономиката.

Momchilov (2021) отбелязва, че антропогенните климатични промени, настъпващи през последните десетилетия, са една от основните причини за развитието на концепцията за устойчиво развитие.

Индустриалното развитие на човечеството от края на XIX в. насам и свързаното с него отделяне на големи количества парникови газове резултира в постепенното увеличаване на средната температура и съпътстващи промени в световния климат. Концентрацията на въглероден двуокис в атмосферата нараства от около 280 ppm (частици на милион) през прединдустриалната епоха до около 420 ppm през 2021 г., достигайки най-високите си нива от 14 милиона години насам.

Климатът и климатичните промени винаги са имали силно влияние върху човешката дейност. Историческата климатология е дял от науката, който изследва промените в климата и тяхното отражение върху човешката цивилизация. В по-ново време наличието на точни палеоклиматични данни дава тласък на различни проучвания, които изследват корелацията между определени климатични и социални събития.

През последните тридесет години темата за влиянието на климатичните промени върху глобалната икономика става все по-популярна, като значителен брой учени и организации се опитват да прогнозираат икономическия ефект при различни климатични сценарии, използвайки различни методи. Един от често използваните методи е методът на консенсуса, при който определен брой учени биват интервюирани и дават своите прогнози за ефекта, а след това се търсят средните стойности и медианата на техните прогнози. Друг използван метод е методът на изброяването, при който първо се определят очакваните материални ефекти от промените в климата, като например промени във валежите и продуктивността на земята, покачването на нивото на световния океан, а впоследствие всеки от тези материални ефекти се остойностява. Според Tol трети метод е статистическият:

Той се основава на директна оценки на въздействието върху благосъстоянието, използвайки наблюдавани вариации (в пространството в рамките на една държава) в цените и разходите, за да се различи ефектът от климата (Tol, 2012, p.97).

Независимо от използвания метод мнозина автори (Nordhaus, 1994a; Nordhaus, 1994b; Tol 1995; Stern, 2007; Maddison и Rehdanz, 2011; Swiss Re, 2021) достигат до извода, че последиците за глобалната икономика ще бъдат негативни. Размерът на понижението на Брутният световен продукт е в обратна корелация с повишаването на средната температура на земята и според различните автори може да варира между -1.3% и -18%. Всички изследвания достигат до извода, че щетите от климатичните промени няма да бъдат равномерно разпределени между отделните региони по света, като най-засегнати ще бъдат държавите от Африка, Южна Азия и Латинска Америка (Mendelsohn и колеги, 2000; Stern, 2007; Tol, 2011).

Климатичните промени ще засегнат неравномерно не само регионите по света, но и различните икономически сектори. По-засегнатите сектори се очаква да бъдат: Селско стопанство, Риболов, Застраховане, Туризм и др.

3. Устойчиво развитие на фирмите.

Дебатът дали една фирма трябва да бъде ръководена с единствената цел да се максимизира състоянието на нейните акционери, или трябва да се отчитат интересите и на други заинтересовани страни (stakeholders), като служители, клиенти, мениджъри, местна общност, неправителствени организации и др. се води от десетилетия. От една страна, са привържениците на теорията на превъзходството на акционерите (shareholder primacy). Един от най-известните представители на тази теория е нобеловият лауреат за икономика Milton Friedman (1970), който публикува във в. „Ню Йорк Таймс“ своята известна статия „Доктрината Фрийдман: социалната отговорност на бизнеса е да увеличи печалбите си“

В противовес на тези възгледи привържениците на Теорията на заинтересованите страни (Stakeholder Theory) считат, че акционерите са само една от множеството заинтересовани

страни, чиито интереси трябва да се имат предвид при ръководенето на един бизнес. Други подобни заинтересовани страни могат да бъдат: мениджъри, служители, клиенти, местната общност и др. В своята книга „Стратегически мениджмънт: подход на заинтересованите страни“ един от създателите на теорията на заинтересованите страни Edward Freeman (1984) аргументира, че една фирма може да постигне дългосрочен успех единствено, ако балансира интересите на различните заинтересовани страни. Теорията на заинтересованите страни е един от основните фундаменти на концепцията за устойчиво развитие на фирмите.

Доказателство за нарастващото влияние на тази теория в бизнес практиката е подписаната през 2019 г. и публикувана от организацията Бизнес кръгла маса „Декларация за целта на корпорацията“. Бизнес кръгла маса е асоциация на изпълнителните директори на водещи американски корпорации от различни сектори. Те декларират, че:

... Докато всяка наша отделна компания обслужва собствената си корпоративна цел, ние споделяме фундаментален ангажимент към всички наши заинтересовани страни. (Business Round Table 2019)

През последните години мнозина автори изследват въпроса дали устойчивото развитие може да доведе до стратегическо предимство на една фирма.

Porter и Kramer (2011) достигат до извода, че устойчивото развитие се превръща във всеобща практика и като такава не би могла да бъде източник на стратегическо предимство. Същевременно устойчивото развитие става необходимост и невъвеждането на подобни практики би могло да доведе до нелегитимност на една компания. Deerhouse (1999) разглежда стратегическата необходимост една фирма да се отличава от конкурентите си и същевременно необходимостта от това да въвежда практики, подобни на тези на конкурентите си, за да бъде считана за легитимна, като достига до извода, че между двете трябва да съществува баланс, тъй като както отличаването, така и легитимността подобряват представянето ѝ.

От друга страна, има автори, които твърдят, че устойчивото развитие може да бъде източник на конкурентно предимство. Според Rodriguez и колеги (2002) устойчивото развитие на фирмата влияе позитивно върху два сериозни източника на конкурентно предимство: иновациите и репутацията. В своето изследване Ioannou и Serafeim (2019) разглеждат развитието на 3802 компании за периода 2012-2017 г., използвайки информация от MSCI ESG Ratings – най-големия доставчик на информация относно устойчивото развитие на фирмите в света. Двамата автори аргументират, че устойчивото развитие трябва да бъде разглеждано не като един хомогенен процес, а като набор от различни дейности. Те доказват, че някои от тези дейности биват често копирани от конкурентите в даден отрасъл и наистина се превръщат във всеобща практика, докато други дейности се явяват източник на дългосрочно стратегическо предимство.

4. Отчетност на устойчивото развитие на фирмата.

Фирмите отчитат постигнатото в областта на устойчивото развитие, изготвяйки различни форми на доклад за устойчиво развитие. В дисертацията е възприета по-широката трактовка на доклада за устойчиво развитие, а именно доброволното или задължително, периодично и систематично оповестяване на информация за икономическото, екологичното и социално въздействие на една компания. Въпреки че между концепциите за корпоративна социална отговорност (КСО) и устойчиво развитие съществуват определени различия, прилагането на тази по-широка трактовка означава, че КСО отчетите, отговарящи на горната дефиниция, също са третираны като форма на доклад за устойчиво развитие. Докладът може да има различен формат, да бъде съставна част от годишния финансов отчет (ГФО) на фирмата или самостоятелно публикуван документ.

Много често изискванията на доклада помагат на фирмите да дефинират по-точно насоките, в които трябва да се работи, за да се постигне по-устойчиво развитие, а изготвянето на самия доклад е първата стъпка в тази посока (Momchilov, 2022). В своя статия Lozano и Huisingh (2011) аргументират, че докладът за устойчиво развитие е важен фактор, допринасящ за устойчивото развитие на фирмата.

Първите доклади, отразяващи различни екологични и социални аспекти от дейностите на фирми, се появяват през седемдесетте и осемдесетте години на XX век, като рецесията от 1980-1983 година има донякъде забавящ ефект върху процеса на по-масовото им разпространение. Доближаващи се до днешните стандарти доклади, се изготвят едва през последните години на XX век и началото на XXI век.

Основната причина за ръста на фирмите изготвящи доклад е, че темите, засегнати в подобен доклад, стават все по-значими за обществото като цяло. През последните десетилетия се случва трансформация на общественото мнение по отношение на някои обществени проблеми като глобалното затопляне и социалното неравенство. Световната финансова криза от 2008 г., статистиката, отчитаща повишаващата се средна температура на Земята, увеличаващото се социално неравенство, изразено чрез покачващия се индекс на неравенството Gini в много страни, както и засилващата се роля на социалните медии по отношение на информираността на хората, са факторите, които влияят върху тази трансформация. Ето защо отчети на фирмите, оповестяващи тяхното влияние върху околната среда и върху социалната сфера, привличат все повече внимание. Друга причина за ръста на фирмите, оповестяващи устойчивото си развитие през последните двадесет години, е зараждането и развитието на стандарти за доклади за устойчиво развитие.

Качеството на изготвяния доклад е съществен фактор при формирането на публичното мнение. Високото качество показва желанието на фирмата да бъде прозрачна към заинтересованите страни, което според Deegan (2006) подобрява репутацията на мениджмънта на фирмата.

Въпреки сериозната позитивна публична оценка, получавана от фирмите, изготвящи доклад за устойчиво развитие, мнозина автори адресират слабости и проблеми в качеството на изготвяните доклади, както и на оповестяваната информация. В голямата си част тези слабости са свързани с желанието на фирми да използват доклада като средство да представят себе си в по-добра от заслуженото социална и екологична светлина.

Автори като Hourneaux и колеги (2014) и Mion и Adai (2019) обръщат внимание на факта, че липсата на задължителност и стандартизация води до проблеми с качеството на докладите. Други като Gray и Milne (2002) в емблематичната си статия „Отчетност на устойчивото развитие: кой се шегува с кого?“ считат, че тематиката за устойчивото развитие е толкова комплексна, че докладите не успяват да отговорят на тази комплексност.

5. Теории за доброволното оповестяване на информация.

Според Momchilov (2022) отчитането на устойчивото развитие на фирмите е все още в огромната си част доброволна дейност. Въпреки нарастващия брой на нормативни актове, задължаващи фирмите да отчитат определени екологични или социални аспекти на дейността си, по-голямата част от докладите за устойчиво развитие съдържат информация, която компаниите не са длъжни да оповестяват. Според Shehata (2014) четири теории могат да обяснят желанието на една фирма доброволно да оповестява информация за своята дейност, а именно: теория на агенцията (agency theory), теория на сигнализирането (signalling theory), теория за нуждата от капитал (capital need theory), теория на легитимността (legitimacy theory).

6. Причини за изготвяне на доклад.

Причините за изготвяне на доклад за устойчиво развитие могат да бъдат многобройни и различни. Според Deloitte (2000) съществуват шест основни групи причини, които допринасят за желанието на една фирма да оповестява информация, свързана с устойчивото си развитие, а именно: иновации и създаване на нови възможности; оперативна ефективност; достъп до капитал и пазарна оценка; привличане, ангажиране и задържане на таланти служители; диференциране на търговската марка; намаляване на риска. В изследване на консултантската компания McKinsey (2011) по темата защо фирмите се ангажират с въвеждането на устойчиви практики, част от които е и изготвянето на доклад, водещите причини според интервюираните мениджъри са: адаптиране и синхронизиране с бизнес целите, мисия и ценности на фирмата; изграждане поддържане и подобрене на фирмената репутация; подобрене на оперативната ефективност и понижаване на разходите. Същевременно проучвания като това на Vansal и Roth (2000) показват, че публичният натиск също е измежду по-важните причини.

Според Momchilov (2022) причините за изготвяне на доклад могат да бъдат икономически - основно свързани с желанието за подобряване на конкурентноспособността на фирмата,

морални - свързани с ценностната система на висш мениджър или собственик и желанието да се прави добро, нормативни или комбинация между трите. Автори като Naanaes и колеги (2013), Murillo и Lozano (2006) отбелязват ролята на ценностната система на мениджъри и собственици при вземане на решение за инкорпориране на устойчивото развитие и неговото отчитане в стратегията на фирмата.

На базата на анализ на съществуващата научна литература и **цитирани 69 различни** източника следните потенциални причини са разгледани в дисертацията:

6.1. Изисквания или предпочитания на клиенти.

През последните десетилетия има промени в чувствителността на хората по отношение на ключови екологични и социални проблеми. Затова не е изненада, че клиентите, физически и юридически лица, са важен стимул за фирмите при предприемането на инициативи, свързани с устойчивото развитие, включително изготвянето на доклад. Стимулите, разбира се, се различават при компании, чиито клиенти са физически лица (B2C), и при тези, чиито клиенти са юридически лица (B2B) или търговци. В B2C сегмента устойчивите инициативи въздействат върху потенциалните клиенти, като променят техните покупателни предпочитания (Creyer и Ross, 1997; Trudel, 2004; CGS, 2019; Whelan и Kronthal-Sacco, 2019).

На B2B сегмента изискванията на клиентите към своите доставчици по отношение на изготвяне на отчет за устойчиво развитие и други устойчиви инициативи също са често срещани. Големите мултинационални компании са поставени под най-сериозен публичен натиск по отношение на устойчивото си развитие. Този натиск обхваща и контрол върху устойчивото развитие на цялата им верига от доставчици (supply chain). По тази причина много големи корпорации поставят сериозни екологични и социални изисквания пред своите доставчици наред с изискванията за качество, цена и срокове на доставка. На доставчиците от първи ред обикновено се поставя и изискването да репликират изискванията за устойчиво развитие към своите поддоставчици (Boston Consulting Group, 2020). Докладът за устойчиво развитие е често методът, чрез който доставчиците показват и доказват спазването на поставените изисквания.

6.2. Публичен натиск върху фирмата от страна на заинтересовани страни.

Публичният натиск от страна на заинтересовани страни е една от често срещаните причини, поради която фирмите започват да изготвят доклад за устойчиво развитие. Редица автори изследват взаимовръзката между публичния натиск и устойчивите инициативи на фирмите, в частност и изготвянето на доклад. Съществуват изследвания анализиращи публичния натиск предизвикан от: клиенти (Rudyanto и Syregar, 2018); миноритарни акционери и практиката в САЩ да бъдат входирани акционерни резолюции (Kalt и Turki, 2018); Неправителствени организации (Ceessay, 2020) и др.

6.3. Нормативни регулации.

Приемането на нови, по-стриктни екологични регулации е необратим процес в много държави по света. Екологични регулации се приемат както от централната, така и от много местни власти, а екологията отдавна заема важно място в програмата на всяка политическа партия.

Пример за регулация е европейската Директива 2014/95/ЕС за оповестяване на нефинансова информация и на информация за многообразието от страна на някои големи предприятия и групи, с която бе изменена Директива 2013/34/ЕС, както и публикуваните към нея Насоки относно оповестяването на нефинансова информация 2017/С 215/01. Чрез добавения член 19а се задължават големите предприятия в ЕС, които са дружества, извършващи дейност от обществен интерес и чиито среден брой на персонала надвишава 500 човека, да включват в доклада за дейността си и нефинансова декларация.

Други действия на ЕС в тази посока са приетото през 2021г. предложение за Директива относно отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта, както и европейското законодателство, свързано с таксономията на ЕС (Регламент 2020/852 ЕС), което поставя изисквания за отчитане на екологична информация от големи европейски компании.

Голяма част от разпоредбите на сега действащата директива 2014/95/ЕС са пренесени и в българския Закон за счетоводството.

6.4. Цена на капитала.

Финансовият сектор е един от най-сериозните застъпници на устойчивото развитие на икономиката. Причините за това са свързани основно с управлението на риска, тъй като климатичните промени биха имали сериозни негативни последствия за застрахователни компании, банки и асет мениджмънт компании. Различни изследвания потвърждават наличието на взаимовръзка между устойчивото развитие и неговото оповестяване и по-ниската цена на собствения (Ghoul, и колеги, 2011; MSCI, 2020) и привлечения капитал (Zhelyazkova, 2014; Ernst&Young, 2020). Освен управлението на риска, други причини за това са: относителния размер на базата на инвеститорите на фирмата и изисквания на международни финансови институции като ЕБВР и Европейския Инвестиционен Фонд.

6.5. Имидж и бранд.

Подобрението на корпоративния имидж и положителният ефект върху бранда на една фирма са сред основните причини за изготвянето на доклад за устойчиво развитие. Позитивната взаимовръзка между тях е изследвана от мнозина автори, някои от които: Tandberg и Ipsos MORI (2007), Gräuler и колеги (2013), Cahan и колеги (2015), Grubor и Milovanov (2017) и Loh и Tan (2020). Една от причините за това е, че устойчивостта може да внесе по-дълбоко значение в имиджа на бранда и следователно по-силни емоционални

връзки и диференциация. Друга подобна е засиленото и позитивното медийно внимание, което социално отговорните фирми получават.

6.6. Сравнение с конкурентите и секторни стандарти.

Фактът, че конкурентни фирми изготвят доклад за устойчиво развитие, също може да бъде мотив за една фирма. Ролята на имитацията като стратегия в бизнеса е разгледана от мнозина автори като: Posen и Martignoni (2017), Barney (1991) и др.

6.7. Измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие.

За някои компании изготвянето на доклад за устойчиво развитие е следствие от поставени цели и предприети инициативи в тази насока. Чрез доклада те искат да измерят резултатите от постигнатото до момента и да го съпоставят с поставените цели.

6.8. Подобряване на ефективността.

Много от проблемите, свързани с устойчивото развитие на една фирма, намират своето решение чрез подобрене на ефективността на определени дейности във фирмата (Ungar и Whitlock, 2020).

6.9. Увеличаване на печалбата.

Увеличението на печалбата е една от основните цели на всеки мениджмънт. Взаимовръзката между устойчивото развитие на фирмата и в частност публикуването на доклад за устойчивото развитие и нейната подобрена рентабилност е предмет на немалко изследвания (Bodhanwala и Bodhanwala, 2018; Haanaes и колеги, 2013). Причините за тази рентабилност се свързват с разгледаните досега причини за публикуване на доклади за устойчиво развитие, а именно: възможност за увеличаване на продажбите, намаляване на цената на капитала, повишаване на ефективността на дейностите на фирмата и др.

Едновременно с това съществуват и изследвания от пазари, които не успяват да открият връзка между отчитането на устойчивото развитие и други устойчиви инициативи и по-добра рентабилност на фирмата, като това на Hernandez-Pajares и Moneva (2018), които интервюират мениджърите на малки и средни фирми от Испания и Перу.

6.10. Насърчаване на иновативността.

Изготвянето на доклад за устойчиво развитие води до възможност за съпоставка на множество икономически, екологични и социални показатели. Желанието за подобрене на тези показатели често изисква иновативен подход и решения и стимулира иновациите (Nidumolu, Prahalad и Rangaswami, 2009; Deloitte, 2012; Ilieva и Dobрева, 2015). Същевременно иновациите в по-екологични продукти или процеси биха могли да доведат до конкурентно предимство за фирмите (Chen и колеги, 2006).

6.11. Увеличаване стойността на фирмата.

Увеличаването на стойността на управляваната фирма е една от важните задачи пред всеки мениджър. Позитивната връзка между отчитането на устойчивото развитие и въвеждането на устойчиви практики в една фирма и нейната стойност е посочена от автори като: Orlitzki и колеги (2003); Lackmann (2010); Berthelot, Coulmont и Serret (2012).

Противоречиви резултати по тази тема показват проучвания, като това на Carnevale и колеги (2012), които изследват 130 европейски банки, листвани на различни фондови борси. Тяхното заключение е, че само в някои държави съществува позитивна връзка между публикуването на доклада и цената на акциите на банката.

6.12. Мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители.

Публикувайки доклад за устойчивото развитие, една компания иска да разкрие своята система от ценности. Често тази система от ценности я прави по-привлекателна за индивиди със сходни ценностни системи. По този начин компанията става предпочитан работодател за настоящи (Bode и колеги, 2015; Bhattacharya 2016) и бъдещи служители (Tandberg и Ipsos Mori, 2007; Burbano, 2016).

6.13. Управление на риска.

Екологичните и социалните рискове са категория в управлението на риска. Те представляват потенциални негативни последици, които могат да възникнат вследствие на въздействието на фирмата върху околната среда или обществото. Негативните последици за самата фирма могат да бъдат под формата на: загуба на клиенти поради влошена репутация; допълнителни разходи за отстраняване на екологични проблеми; глоби или съдебни процеси; отписване на активи; намалена продуктивност и др. Стандартните финансови отчети, според Tähtinen (2018) неадекватно оценяват екологичните рискове, както и рисковете, свързани с непочтеното управление на една фирма, а докладът за устойчиво развитие би могъл да помогне за правилната им оценка (Kiron, 2015; Tähtinen, 2018).

6.14. Ценности на топ мениджър/собственик.

Причините за изготвяне на доклад за устойчиво развитие могат да бъдат и неикономически. В подобни случаи поради ценностната система на топ мениджър/собственик компанията, без да си поставя за цел икономическа изгода, взема решение да върви по пътя на устойчивото развитие и да изготвя отчет за това (Naanaes и колеги, 2013; Боянов, 2013).

7. Причини за неизготвяне на доклад.

Според Momchilov (2022) наред с изследвания на причините, поради които компании изготвят доклад за устойчиво развитие, в научната литература съществуват и изследвания на фирми, които не изготвят подобен доклад, както и причините за това. Stubs, Higgins и Milne (2013) разглеждат големи австралийски компании, които не публикуват доклад и достигат до извода, че основните причини за това са:

1. Липса на външен натиск от страна на заинтересованите страни.
2. Предполагаема липса на ползи и следователно малка мотивация за докладване.
3. Отчитането на устойчиво развитие не е задължително.
4. Култура на недоверие към устойчивото развитие, резултираща в подход на минимално спазване на съществуващите правила.
5. Организационната структура и/или култура не насърчава докладването.

Hermes (2012) добавя и други причини като: трудностите при събиране на данни и липсата на достатъчно човешки и финансови ресурси, а автори като Nassos и Avlona (2020) разглеждат страха от увреждане на репутацията чрез разкриване на неблагоприятна екологична или социална информация като една от основните причини за неизготвянето на доклад.

8. Процес на изготвянето на доклад за устойчиво развитие и роля на висшия мениджмънт.

Изготвянето на доклад за устойчиво развитие е стратегическо решение за една фирма. Чрез доклада фирмата често поема публични ангажименти пред заинтересованите страни и обществото. Спазването на публично поетите ангажименти е изключително важно за имиджа на фирмата. Самото изготвяне изисква организационно време и ресурси, а координацията на процеса е трудна. По тази причина изготвянето на отчета изисква сериозен ангажимент от страна на висшия мениджмънт (Stubs, Higgins и Milne, 2013; Momchilov, 2020).

Критичната роля на мениджмънта в процеса на изготвяне на доклада се подчертава от някои от водещите в света стандарти. В стандартите на Глобалната инициатива за отчетност например съществува стандарт 103 Оповестявания на управленския подход, а в Глобалния договор на ООН всяко комюнике за напредъка трябва да започне с изявление на изпълнителния директор, изразяващо постоянната подкрепа за Глобалния договор и подновяващо текущия ангажимент на участника към инициативата.

Изготвянето на доклад за устойчивото развитие на фирмата може да премине през различни етапи. Етапите зависят от големината и структурата на компанията, която изготвя доклада. Примерни етапи могат да бъдат: 1. Първоначално решение на висшия мениджмънт за изготвяне на доклад; 2. Диалог със заинтересованите страни; 3. Планиране

на доклада; 4. Анализ на важността; 5. Събиране на данни и съставяне на доклада; 6. Външен одит; 7. Публикуване на доклада и обратна връзка. Във всеки от тях висшият мениджмънт на компанията има своята отговорна роля (Момчилов, 2020).

9. Изводи.

Устойчивото развитие е сравнително нова концепция, която през последните десетилетия се налага като алтернатива за бъдещото развитие на обществото. Тя апелира към бъдеще, базирано на икономическо развитие, опазване на околната среда и социална справедливост. Икономическите и социалните проблеми, които биха предизвикали антропогенните промени в климата, са едина от основните причини за бързото възприемане на тази концепция.

Компаниите участват активно в социално-икономическите процеси на обществото и са част от проблема със замърсяването на околната среда. Поради това тяхното устойчиво развитие е важна предпоставка за устойчивото развитие на обществото. В противовес на привържениците на теорията за превъзходство на акционерите все повече компании считат, че балансиран подход по отношение на всички заинтересовани страни би бил по-правилен за дългосрочното стратегическо развитие на фирмата.

Все по-нарастващ процент от фирмите отчитат своето устойчиво развитие, като причините за това могат да бъдат икономически, свързани с ценностната система на собственика/висшия мениджмънт, нормативни или комбинация между трите. По-важните икономически причини са: изисквания или предпочитания на клиенти; цена на капитала; имидж и търговска марка; подобряване на ефективността; насърчаване на иновативността и др.

Процесът на изготвяне на доклада зависи от големината и структурата на компанията. Поради множество причини ангажиментът и участието на висшия мениджмънт във всеки един от етапите на този процес са необходима предпоставка за успеха му.

ГЛАВА 2. СТАНДАРТИ ЗА ИЗГОТВЯНЕ И ОДИТ НА ДОКЛАД ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗМЕРВАНЕТО НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

Глава 2 разглежда и анализира основни стандарти, използвани при изготвяне на доклад за устойчиво развитие, а именно: Глобална инициатива за отчетност, Глобален договор на ООН, Стандартите на фондация за отчитане на стойността, ИСО 26 000 и Проект за оповестяване на въглерода. Към тях са анализирани и два одитни стандарта за доклади за устойчиво развитие: AA1000 AS и ISAE 3000. Тъй като все още немалък брой компании използват свой собствен формат на доклад за устойчиво развитие, в главата е обърнато внимание и на някои общоприети индикатори за измерване на устойчивото развитие, като: Екологичен отпечатък, Въглероден отпечатък, Оценка на жизнения цикъл, Социална оценка на жизнения цикъл, както и някои методологии за калкулацията и отчитането на

Въглеродния отпечатък, като Протокол на парниковите газове, ИСО 14064 -1:2018 и Насоките на британския Департамент по околна среда, храни и селскостопански въпроси (DEFRA).

1. Съдържание на доклада за устойчиво развитие и стандарти за изготвянето му.

Съдържанието на един доклад зависи основно от нуждите на компанията и заинтересованите страни. Тези нужди се установяват чрез различни форми на диалог със заинтересованите страни и после биват приоритизирани чрез анализ на важността. Друг фактор, който може да окаже влияние върху съдържанието и е определящ за формата на доклада, са изискванията на избрания от фирмата стандарт за изготвянето му. Тъй като отчитането на устойчивото развитие на фирмите е все още в голяма степен доброволна дейност, съществува многообразие от стандарти, използвани от компаниите. Поради същата причина съществуват и компании, които не използват нито един от съществуващите стандарти, а изготвят докладите си в свой собствен формат и съдържание, като често използват различни индикатори, за да измерят постигнатото по пътя към устойчивото развитие.

Използването на утвърден стандарт за отчитане има своите предимства като надежност и съпоставимост, а подбраните от стандарта индикатори за измерване на устойчивото развитие са от полза за фирмата. От друга страна, фирмите, които изготвят доклад, използвайки свой собствен формат, могат да бъдат по-гъвкави по отношение на съдържанието му и по-точно да го ориентират спрямо конкретните нужди на заинтересованите страни.

В Параграф 1. на Глава 2 на дисертацията е направен преглед на основните действащи стандарти за изготвяне на доклад за устойчиво развитие, използвани в практиката, като са изведени тяхните силни и слаби страни и са анализирани приложимостта им за микро, малки, средни и големи фирми. Същевременно динамиката на развитие в тази област е голяма. През 2021 г. Фондацията за международни стандарти за финансова отчетност (IFRS) създаде Съвет за международни стандарти за устойчивост (ISSB), чиято цел е през 2022 г. да издаде първите стандарти за отчитане на устойчивостта на организацията, а Европейската комисия прие Предложение за директива относно отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта, според което до октомври 2022 г. трябва да бъдат приети Европейски стандарти за отчитане на устойчивото развитие.

1.1. Глобална инициатива за отчетност (Global reporting initiative, GRI).

Глобалната инициатива за отчетност (ГИО) е международна организация със седалище Амстердам. Създадена е през 1997 г. в Бостън, САЩ, от две неправителствени организации – CERES и Tellus Institute. GIO издава първите си насоки за изготвянето на доклад за устойчиво развитие през 2000 г. Действащите към момента стандарти са приети през 2016 г. и притежават модулна структура: GRI 101 Основи, GRI 102 Общи оповестявания, GRI 103

Подход на управление, GRI 200 Икономически, GRI 300 Околна среда и GRI 400 Социални. 101, 102 и 103 са универсални стандарти, а 200, 300 и 400 тематично специфични серии стандарти. През октомври 2021 ГИО предприе най-мащабната промяна на приетите през 2016 г. стандарти, като подмени съществуващите универсални стандарти 101, 102 и 103 с нови универсални стандарти 1, 2 и 3 и същевременно издаде първия си секторен стандарт, като новите стандарти ще влязат в сила от 01.01.2023 г.

Силните страни на ГИО стандартите са свързани с тяхната детайлност и модулна структура. Те предлагат конкретни оповестявания/индикатори за всички аспекти на устойчивото развитие – икономически, екологични и социални, а наличието на основна и изчерпателна опция дава на фирмите възможност за постепенното навлизане в темата отчитане на устойчивото развитие. Липсата (все още) на секторни стандарти е техния основен недостатък.

ГИО стандартите са най-използваните стандарти в областта на отчетността за устойчиво развитие по света. Според KPMG (2017) 75% от G250 и 63% от N100 използват тези стандарти. Според друго изследване на Meier (2019) 80% от средните фирми в Германия, които изготвят доклад за устойчиво развитие, също ги използват. Те са всеобхватни, балансирани и подробни. Същевременно изготвянето на един доклад според тези стандарти изисква сериозни човешки, финансови и организационни ресурси. Това ги прави по-малко приложими за микрофирми и малки компании, които по-трудно биха имали възможност да отделят подобни ресурси.

1.2. Глобален договор на ООН (UN Global Compact).

Глобалният договор (ГД) на ООН е най-голямата в света инициатива за устойчиво развитие на фирмите. Генералният секретар на ООН Кофи Анан анонсира инициативата пред бизнес средите на Световния икономически форум през 1999 г.

Според ГД устойчивото развитие на фирмата започва с приемането на система от ценности и принципи за правене на бизнес. Четири са областите, в които компаниите трябва да покажат отговорно поведение – човешки права, труд, околна среда и антикорупция. ГД дефинира 10 принципа, които устойчиво развиващите се фирми трябва да съблюдават.

Присъединилите се фирми трябва да докладват веднъж годишно своя прогрес по пътя към устойчивото развитие. Докладите, наречени Комюнике за напредъка (Communication on Progress, CoP), са съществена част от ангажимента на присъединилите се компании. Те се публикуват на сайта на ГД и са публично средство за комуникация към всички заинтересовани страни. Форматът на Комюникето за напредък е гъвкав. То може да бъде написано на всеки език и да е както самостоятелен доклад, така и част от по-обширен отчет.

Основното предимство на Комюникето за напредък е неговата гъвкавост. ГД дава и възможност за бизнес контакти с всички други участници в инициативата, което е допълнителен стимул за присъединяване към нея и предоставя достъп до най-добри практики.

Като основни недостатъци на Комюникето за напредък могат да бъдат посочени липсата на конкретни индикатори, правила и подход за установяване на важните за фирмата и заинтересованите страни теми.

Над 12 000 фирми от 160 страни са част от Глобалния договор на ООН и публикуват ежегодно Комюнике за напредък. Неговата гъвкава форма и възможността да бъде написано на всеки език го правят предпочитан метод за отчитане на устойчивото развитие на микро, малки и средни предприятия. Същевременно глобалната репутация на ООН го прави привлекателен и за някои големи публични компании като: Facebook, American Airlines, BlackRock, SAP, Lidl, Mitsubishi Motors и др. Към Глобалния договор на ООН има изградени и множество национални мрежи. Българската мрежа на Глобалния договор е създадена през 2003 г. и към момента обхваща 38 фирми, университети, асоциации и неправителствени организации.

1.3. Фондация за Отчитане на стойността (The Value Reporting Foundation).

Фондацията за Отчитане на стойността (ФОС) е нестопанска организация, чиято цел е да подпомогне бизнеса и инвеститорите да развият споделено разбиране за стойността на предприятието (The Value Reporting Foundation, 2021a). ФОС е създадена през 2021 г. от интегрирането на други 2 организации, които активно развиват принципи и стандарти за отчитане на устойчиво развитие: Съветът за счетоводни стандарти за устойчиво развитие (Sustainability Accounting Standards Board, SASB) и Международният съвет за интегрирана отчетност (International Integrated Reporting Council, IIRC).

В своята дейност ФОС поставя акцент върху инвеститорите, кредиторите и стойността. Разделяйки концепцията за стойността на стойност, която компанията създава за себе си, и стойност, която създава за околните, ФОС подчертава, че инвеститорите и кредиторите се интересуват най-вече от първата. Стойността, която фирмата създава за другите, би ги интересувала само дотолкова, доколкото тя засяга способността ѝ да създава стойност за себе си. Фондацията продължава да развива Стандартите на SASB. Всеки от публикуваните през 2018г. 77 стандарта е насочен към определен сектор от икономиката, тъй като според SASB оповестяването на информация за устойчиво развитие трябва да бъде секторно специфично. Наличието на секторни стандарти е и най-силната страна на SASB. Друга такава е фактът, че във всеки секторен стандарт са определени теми за оповестяване, счетоводни показатели и технически протоколи.

Основният недостатък на тези стандарти е че те дават предимство на инвеститорите пред другите заинтересовани страни, а въздействията на фирмата върху природата и

социалната сфера се отчитат с фокус върху това доколко те засягат способността ѝ да създава стойност за себе си. Те са подходящи за използване основно от публични компании, котиран на някоя фондова борса.

1.4. ИСО 26000 (ISO 26000)

ИСО 26000 е стандарт, публикуван от Международната организация по стандартизация на 01.11.2010 г. Стандартът е разработен в продължение на 5 години от работна група, обхващаща 450 експерти от 99 държави и 50 организации. ИСО 26000 дава насоки как организациите могат да работят по социално отговорен начин, а дефинираните в него основни теми са използвани като база за доклад за устойчиво развитие от много фирми. В стандарта няма изисквания и той не може да служи за сертифициране за разлика от други ИСО стандарти в областта на мениджмънта.

Въпреки, че принципите и темите, залегнали в стандарта, на практика се използват като рамка за изготвяне на отчети за устойчиво развитие, ИСО 26000 не е отчетен стандарт и това е основния му недостатък. Едновременно с това трябва да бъдат отчетени някои негови основни достойнства като това, че той дефинира добре принципите на социално отговорното поведение и фокусира върху основни теми на социално отговорното поведение на фирмите.

Поради своята по-голяма гъвкавост стандартът или части от него са използвани като основа за изготвянето на доклади за устойчиво развитие основно на микро, малки и средни фирми. Повече от 80 държави по света са приели ИСО 26000 като национален стандарт. Българският институт за стандартизация публикува стандарта БДС ISO 26000, Указания за социална отговорност през март 2012 г.

1.5. Проект за Оповестяване на въглерода (Carbon Disclosure Project, CDP).

Проектът за оповестяване на въглерода (ПОВ) е неправителствена организация, създадена през 2000 г. с цел да подпомага компании, градове, региони и държави да оповестяват техния въглероден отпечатък.

Забележителното в модела на ПОВ е, че тя работи от името на 590 инвеститори, които управляват активи за над 110 трилиона долара и повече от 200 големи компании, които правят годишни поръчки към поддоставчици в размер на над 5,5 трилиона долара. От тяхно име организацията всяка година изпраща въпросници, базирани на собствената ѝ система на оповестяване, до публични компании, към които инвеститорите партньори имат интерес, и до компании, които са действащи или потенциални поддоставчици на фирмите партньори на ПОВ. В интерес на компанията, получила въпросник, е да отговори на въпросите му. В противен случай инвеститорите партньори могат да я изключат от портфейлите си, а компаниите партньори могат да я изключат от списъка си с поддоставчици. На базата на получената информация ПОВ изготвя оценки.

Моделът на ПОВ е неговата най-силна страна, тъй като 590 инвеститори и 200 големи компании са сериозна мотивация за отчитащите се компании.

Основните недостатъци на ПОВ са свързани с това, че обхватът на доклада е ограничен в голяма степен до въглеродния отпечатък на фирмата, както и, че стандартът на практика ограничава кръга на заинтересованите страни до инвеститорите и големите компании, възлагащи поръчки.

2. Други индикатори за измерване на устойчивото развитие.

Съществуват компании, които предпочитат да отчетат устойчивото си развитие, без да използват утвърден стандарт. Подобни компании публикуват доклади за устойчиво развитие, използвайки свой формат, като подбират и оповестяват различни индикатори за устойчивото си развитие. Съществува голямо многообразие от възможни индикатори и методи за калкулирането им. Често заинтересованите страни държат на използването на индикатори и методи, разработени от организации с безспорна репутация, за да бъдат сигурни, че оповестяваната информация е придобита, обработена и измерена по правилен начин. Използването на подобни индикатори и методи има също така предимството, че заинтересованите страни по-лесно биха могли да сравняват получените резултати с резултатите на други подобни компании. Следните по-важни индикатори или групи индикатори и методи за калкулация са разгледани и анализирани в Параграф 2. на Глава 2:

2.1. Екологичен Отпечатък (Ecological Footprint).

Екологичният отпечатък (ЕО) е отчетна система, която измерва търсенето и предлагането на природни ресурси. Нейното начало се свързва с трудовете на професор Rees от Университета в Британска Колумбия и неговия докторант Wackernagel. Тя измерва екологичните активи, които дадена страна, организация, човек или продукт изискват, за да бъдат произведени природните ресурси, които консумират, и да бъдат абсорбирани отпадъците, свързани с дейността им, включително създадените въглеродните емисии (Global Footprint Network, 2021a). Екологичният отпечатък се сравнява с биокапацитета на определена територия, който представлява продуктивността на нейните екологични активи. ЕО изразява екологичното въздействие на определена дейност чрез необходимата територия за поддържане на тази дейност.

Голямото предимство на ЕО е, че той свежда цялото въздействие на определена дейност върху околната среда до едно-единствено измерение, а именно количеството земя, необходимо за поддържането и възстановяването на последиците от тази дейност. Слабостите на ЕО могат да бъдат открити основно в това, че преобразуването на ефекта от различни дейности до количество земя често е неточно и непълно, което понякога компрометираща верността на крайния резултат.

2.2. Въглероден отпечатък (Carbon Footprint).

Въглеродният отпечатък представлява размера на отделените от определена компания парникови газове, измерен чрез неговия CO₂ еквивалент. Въглеродният отпечатък е компонент на екологичния отпечатък. Въглеродният отпечатък се измерва в тонове въглероден двуокис еквивалент. При неговото изчисляване не се използват преобразувания в количество земя.

Предимствата на въглеродния отпечатък са неговите сравнимост, яснота и точност. Основната му слабост е, че той отразява единствено емисиите парникови газове, отделени при дейността на една фирма, и не отчита множество други въздействия върху околната среда, икономическата и социалната сфера.

Въглеродният отпечатък може да бъде измерен и отчетен чрез различни методи и стандарти, три от които са разгледани в дисертацията:

- Протокол на Парниковите газове (GHG Protocol).
- ИСО 14064 -1:2018 (ISO 14064 -1:2018).
- Насоките на британския Департамент по околна среда, храни и селскостопански въпроси (DEFRA)

2.3. Оценка на Жизнения цикъл (Life Cycle Assessment).

Оценката на Жизнения цикъл (ОЖЦ) е методология за оценката на въздействието върху околната среда, свързана с всички етапи от живота на един продукт или услуга – от добива на суровини, през техния транспорт и преработка, производство на продукта, дистрибуцията му, а също така и неговото използване, ремонт и поддръжка и изхвърляне или рециклиране. Развитието на ОЖЦ като методология се свързва с американското Общество за токсикология и химия на околната среда (SETAC), което в началото на 90-те години на XX век провежда редица форуми, фокусирани върху развитието на методологията. Чрез издаването на стандартите ИСО 14040 и ИСО 14044 Международната организация по стандартизация в голяма степен стандартизира методологията и свързаните с нея процедури. ИСО 14040 залага принципите и рамката на методологията, а ИСО 14044 – нейните изисквания и насоки.

Основните силни страни на ОЖЦ са относително точна оценка на въздействието върху околната среда, свързана с всички етапи от живота на един продукт или услуга и възможността за съпоставимост. Същевременно нейното ограничение се крие в това, че ОЖЦ е съсредоточена само върху определени екологични въздействия, свързани с определен продукт или услуга. Освен това поради наличието на различни опции за калкулирането ѝ резултатите могат да бъдат подвеждащи при съпоставка. Може би поради това използването на ОЖЦ в доклади за устойчиво развитие все още е ограничено.

Stewart и колеги (2018) извършват обширен анализ на над 45 000 доклада за устойчиво развитие, като установяват, че в около 5% от тях е използвана Оценка на жизнения цикъл.

2.4. Социална оценка на жизнения цикъл (Social Life Cycle Assessment).

Социалната оценка на жизнения цикъл (СОЖЦ) е метод, базиран на ОЖЦ, който се опитва да оцени социалните въздействия, свързани с всички етапи от живота на една услуга или продукт – от добива на суровини през техния транспорт и преработка, производство на продукта, дистрибуцията му, а също така и неговото използване, ремонт и поддръжка и изхвърляне или рециклиране. Според издадените Насоки за СОЖЦ на Програмата на ООН за околната среда (UNEP, 2020) СОЖЦ е методология, която е създадена, за да допълва ОЖЦ.

При оценката на социалното въздействие СОЖЦ предлага използването на количествени и качествени методи, както и некомплицирана скала с до 5 нива (обикновено -2,-1, 0, 1, 2). Основни предимства на СОЖЦ са, че тя дава оценка на социалните въздействия, свързани с всички етапи от живота на една услуга или продукт и дефинира категории от заинтересовани страни, категории и субкатегории на социални въздействия и индикатори. Тези предимства я правят подходяща за използване от средни и големи компании. Както и при ОЖЦ, проблем при използването на този индикатор би било голямото количество информация, необходима за изчислението му, която фирмата трябва да събере от вътрешни и външни източници. Една микро или малка фирма трудно би могла да застави своите поддоставчици или други партньори да й предоставят подобна информация.

2.5. Развитие на индикатори за устойчиво развитие.

Mitchell, May и McDonald (1995) предлагат метода PICABUE за развитие на индикатори за устойчиво развитие. Според тях развитието на подобни индикатори трябва да мине през седем етапа.

3. Стандарти за външен одит.

Външният одит на доклад за устойчиво развитие спомага да бъде верифицирана информацията, съдържаща се в доклада, което води до по-високата достоверност на информацията, публикувана в доклада. Със засилващата се необходимост от прозрачна, актуална и достоверна информация относно устойчивостта, ролята на външния одит в тази област ще се засилва. Според приетото от ЕК през април 2021 г. Предложение за Директива относно отчитане на предприятията във връзка с устойчивостта от 2023 г. ще бъде изискван външен одит за докладите на предприятията, които влизат в обхвата на директивата. В дисертацията са разгледани два международни стандарта, които са широко използвани при външен одит на доклади за устойчиво развитие:

- AA1000 AS

- ISAE 3000

4. Проблематика и изводи.

Отчетността на устойчиво развитие се сблъсква с един основен проблем: многообразието на аспектите на концепцията за устойчиво развитие обуславя трудностите при измерването му (Добрева, 2016). Самата дефиниция на устойчивото развитие от комисията Брундтланд е доста обща и създава трудности при идентифицирането на онези параметри, които трябва да бъдат използвани за измерването и отчитането му. Едно от решенията на този проблем идва чрез концепцията на заинтересованите страни. Диалогът между фирмата и заинтересованите страни трябва да определи кои параметри са важни за устойчивото ѝ развитие и заслужават да бъдат измервани и оповестявани.

Следващият проблем, пред който се изправя отчетността на устойчивото развитие, е необходимостта от стандартизация. С нарастващия обем на компании, които изготвят доклад за устойчиво развитие, и глобалния подход на някои от заинтересованите страни, като инвеститори в публични компании и някои екологични организации, необходимостта от сравнимост между отчетите на фирмите нараства. Чрез стандартизация на отчетността тази сравнимост може да бъде по-лесно постигната. Освен съпоставимостта на резултатите използването на определен стандарт при изготвянето на доклада има и други преимущества. Според някои от критиците на отчетността на устойчиво развитие докладите отразяват основно позитивни за фирмата факти и negliжират негативни такива, като по този начин биват използвани за greenwashing на заинтересованите страни. Използването на определен стандарт, който често поставя изисквания към това каква информация трябва да се съдържа в доклада и начина, по който тя трябва да бъде представена, е бариера срещу подобни опити. Поради това докладът се счита за по-надежден от заинтересованите страни. Освен това придържането към определен стандарт често помага на фирмата да дефинира по-добре насоките и аспектите на устойчивото развитие.

Независимо от това все още голям брой компании изготвят своя доклад за устойчиво развитие, без да използват определен стандарт, като сами избират съдържанието и формата на доклада. По този начин тези компании сами дефинират устойчивото развитие и определят неговите важни аспекти за себе си. Възможно предимство на този подход е неговата гъвкавост. Ако компанията е подбрала индикаторите, които оповестява чрез диалог с заинтересованите страни, то тези индикатори биха били точно подходящи за конкретната компания и нейните заинтересовани страни.

Последният важен проблем, който среща отчитането на устойчивото развитие, е приложимостта на съществуващите стандарти. Процесът на изготвяне на доклад преминава през определени етапи, описани в Глава 1, и изисква събирането на различна по своя характер информация и нейната обработка. Това от своя страна е свързано със

заделянето от страна на докладващата компания на допълнителни човешки и финансови ресурси. Някои от разгледаните стандарти, като стандартите на Глобалната инициатива за отчитане и Проекта за оповестяване на въглерода, предписват в детайли обема на необходимата информация и начина на нейната обработка и представяне. Тези предписания имат положителен ефект върху достоверността на доклада, но същевременно с това поставят праг на минималния размер на информацията, която трябва да бъде оповестена. Понякога този праг не е съобразен с възможностите на микро и малки предприятия да заделят необходимите ресурси. Това прави тези стандарти по-приложими за средни и големи компании, отколкото за микро и малки такива. От друга страна, стандарти като Комюникето за напредък към Глобалния договор на ООН са по-малко детайлни и оставят по-голяма свобода на изготвящата доклада фирма по отношение на оповестяваните индикатори, което може да се приеме донякъде като слабост, защото тази свобода може да бъде използвана от фирми за greenwashing на заинтересовани страни. Едновременно с това обаче тази свобода и свързаната с нея липса на висок минимален праг за обем и начин на оповестяване на информацията прави тези стандарти по-подходящи за използването им от микро и малки предприятия.

ГЛАВА 3. ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ И ПРИДОБИВАНЕТО НА КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА ЗА БИЗНЕСА

Основната цел на Глава 3 е да се провери наличието на взаимовръзка между отчитането на устойчиво развитие на фирмите и придобиването на конкурентни предимства от тях и да се анализира оценката на мениджмънта за този процес. Поради това е проведено проучване на мнението на български висши мениджъри, чиито компании изготвят доклад за устойчиво развитие. Проучването изследва отношението на мениджмънта към отчетността за устойчиво развитие – какви са причините, поради които фирмите са започнали да оповестяват такъв тип информация, какви са предимствата за организациите след изготвянето на доклада, както и какви са проблемите, които тази отчетност поражда. Към това е изготвен и финансов анализ на български фирми преди и след като започнат да отчитат своето устойчиво развитие, който да потърси наличието на закономерности и непосредствени ефекти във финансовото развитие на тези фирми.

1. Оценка на мениджмънта за отчетността за устойчиво развитие.

1.1. Цели и задачи на проучването.

Основната цел на проведеното проучване на мнението на висши български мениджъри е да изследва тяхното отношение и оценка за този тип отчетност. За да отговори ефективно на поставената цел, проучването трябва да изпълни следните подцели и конкретни задачи:

- Да изготви профил на фирмите в България, които изготвят доклад за устойчиво развитие на базата на основни характеристики като: големина, брой заети лица,

сектор на дейност, годишен оборот, сума на активите, форма на собствеността, наличие на чуждестранно участие и др.

- Да установи причините, поради които фирмите решават да изготвят доклад за устойчиво развитие, както и да се диференцира основната причина, поради която фирмите са започнали да оповестяват такъв тип информация.
- Да установи влиянието на всяка една от следните възможни причини за изготвяне на доклада: 1) изисквания или предпочитания на клиенти; 2) публичен натиск върху фирмата от страна на заинтересовани страни; 3) нормативни регулации; 4) цена на капитала; 5) имидж и търговска марка; 6) сравнение с конкурентите и секторни стандарти; 7) измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие; 8) подобряване на ефективността; 9) увеличаване на печалбата; 10) насърчаване на иновативността; 11) увеличаване стойността на фирмата; 12) мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители; 13) управление на риска; 14) ценностна система на топ мениджър/собственик.
- Да проучи дали фирмите са постигнали целите, които са си поставяли чрез отчитане на устойчивото развитие.
- Да анализира позитивните и негативните ефекти, които са възникнали за фирмите във връзка с изготвянето на доклад за устойчиво развитие.
- Да установи нагласите и предпочитанията на мениджмънта при избора на стандарт за отчитането на устойчивото развитие.
- Да изследва причините, поради които фирми, започнали отчитане на устойчивото си развитие, впоследствие са прекратили тази дейност (ако има такива).
- Да установи кои са критичните фази от процеса на изготвяне на доклада, които в най-голяма степен затрудняват фирмите при отчитането на устойчивото развитие.

1.2. Обект на проучването.

За реализация на дефинираните цели и задачи, обект на проучването, са висши мениджъри в България, чиито фирми изготвят доклад за устойчиво развитие, както и български мениджъри на компании, които са започнали отчитане на устойчивото си развитие, но впоследствие са прекратили тази дейност.

1.3. Предмет на проучването.

Предметът на проучването е отношението на мениджмънта към отчетността за устойчиво развитие – причини, поради които фирмите са започнали да оповестяват такъв тип информация, предимства за организациите след изготвянето на доклада, както и проблеми, които тази отчетност поражда.

1.4. Методология на проучването.

Методиката на регистрацията е полустандартизирано онлайн интервю (CAWI – Computer Assisted Web Interview). Предимството на този метод е, че дава възможност за структурирана количествена информация, която ясно очертава нагласите на мениджърите по темата за отчетността.

Проучването сред представителите на целевата група (мениджмънта на фирмите) е проведено чрез онлайн интервю посредством полустандартизиран въпросник (приложение N2 към дисертцията). Въпросникът съдържа 27 закрити въпроса, но в 12 от тях чрез опциите „друг“, „друга“, „друго“, „други“ в скалите с отговорите на респондентите е дадена възможност в свободна форма да изразят своето мнение.

1.5. Паспорт на проведеното проучване.

Изготвен е паспорт на проучването. За да се опише и дефинира генералната съвкупност на фирмите в България, които изготвят в момента или в предишен период са изготвяли доклад за устойчиво развитие, са използвани следните източници: Google, интернет страниците на Global Compact, Global Reporting Initiative, Българската мрежа на Глобалния договор на ООН и др. На база на събраната информация е изготвен списък с 55 компании в България (приложение N3), чиито мениджмънт изготвя или е изготвял доклад за устойчиво развитие.

Подготвеният въпросник е изпратен по имейл до таргетираните 55 фирми, които отговарят на рекрутиращия критерий. 33-ма мениджъри изпратиха обратно попълнените въпросници. С цел изчерпателност и коректност на характеристиките на проучването може да се обобщи, че информацията е набрана *на принципа на отзовалите се*.

Чрез използването на софтуерния пакет Pivot Table Plus за целите на анализа са изготвени двумерни разпределения на набраната информация (кростаблици), които показват как се разпределят отговорите на респондентите на съдържателните въпроси в зависимост от характеристиките на ръководените от тях фирми - размер, сектор и други релевантни характеристики, т.е. очертават профили на отговорите на всеки от съдържателните въпроси в зависимост от заложените в регистрационния блок индикатори и тяхната приложимост към съответния съдържателен въпрос.

Обработката на резултатите е на базата на предварително написана и верифицирана софтуерна програма на системата Lime Survey.

1.6. Методически ограничения на проведеното проучване.

Основното ограничение произтича от обема на генералната съвкупност. Доколкото обект на проучването са мениджърите на фирми в България, които изготвят или са изготвяли доклад за устойчиво развитие, а техният брой е относително малък, то проучването

обхваща група от 33 изследвани лица. Тъй като извадката не е случайна, то изчисляването на стохастична грешка, на доверителни интервали на оценките и т.н. е неприложимо. Други ограничения, произтичащи от избора на методологията на проучването, обхващат това, че проведеното чрез CAWI проучване не би могло да стигне до детайли, като например промяна в емоции или поведението на респондента и дълбочинност на проучваните въпроси.

1.7. Процедури за контрол на качеството на набраната информация, приложени при изпълнение на проучването.

Контролът на качеството на набраната информация е проведен на всички фази и етапи от изпълнението на проучването. Стандартните статистически методи, които са използвани при обработката на информацията, са следните: логически контрол, дескриптивен анализ, статистическо оценяване и проверка на хипотези, minitab метод, едномерни и двумерни разпределения.

1.8. Резултати от проучването.

Детайлните резултати от проучването са представени като приложение N4 към дисертацията.

1.8.1. Характеристики на изследваната съвкупност.

С най-висок дял в проучването са представени мениджърите от два сектора на българската икономика – Преработваща промишленост и Финанси и застраховане (Фиг. 1). Те са с равни дялове от по 15.15%. На трето място са мениджърите от сектор Търговия, които са 12.12% от изследваната съвкупност. Следват мениджърите от секторите: ИТ, Комуникации, Операции с недвижими имоти и Професионални услуги, които са с равен дял от по 9.09% от извадката. С дялове от по 6,06% са представени мениджърите от секторите: Производство и разпределение на енергия и газ, ВиК, Строителство, както и мениджърите, посочили сектор други. С най-малък дял (от 3.03%) са мениджърите от сектор Селско, горско и рибно стопанство и от медийния сектор. Резултатите в България се различават от тези по света. Според статистическия сайт Statista (2020) в световен мащаб секторът Технологии, медии и телекомуникации е водещ в областта на оповестяването на устойчивото развитие (84% от компаниите), следван от добивната промишленост и автомобилния бранш. В България само две медии изготвят доклад за устойчиво развитие, което показва, че секторът изостава от световните тенденции.

Фиг. 1

Формата на собствеността на компаниите, чиито мениджъри са обхванати в проучването в масовия случай, е частна. 94% от интервюираните респонденти ръководят частни компании. Едва 6% от мениджърите управляват публично-частни партньорства. Фактът, че държавните предприятия не са сред компаниите, които често оповестяват екологична и социална информация, се потвърждава и в други по-развити икономически от България държави. В свое изследване на фирми, притежавани от държавата или общините в Германия, Австрия и Швейцария, Papefuß и Grüb (2015) установяват, че от 144 изследвани компании само 12 изготвят някаква форма на доклад за устойчиво развитие. Това показва, че пазарът и желанието за придобиване на конкурентни предимства са силен мотиватор за изготвянето на доклад за устойчиво развитие.

За целите на анализа обхванатите в проучването респонденти са групирани в четири категории, както следва:

- мениджъри на микропредприятия;
- мениджъри на малки предприятия;
- мениджъри на средни предприятия;
- мениджъри на големи предприятия.

Критериите, според които се определя дали едно предприятие е микро, малко или средно, са на база на определенията, формулирани в чл. 3 от Закона за малки и средни предприятия.

На база на изготвената класификация разпределението на мениджърите в извадката изглежда по следния начин:

- мениджъри на микропредприятия са 15.2%;
- мениджъри на малки предприятия са 12.1%;
- мениджъри на средни предприятия са 21.2%;
- мениджъри на големи предприятия са 42.4%.

За останалите 9% от обхванатите в изследването мениджъри няма информация, тъй като те са се въздържали от отговор/и на някой/и от въпросите, които засягат финансови показатели на фирмата, която ръководят.

От резултата от това групиране на мениджърите - респонденти на проучването, се потвърждава тенденцията, наблюдавана и в много други страни и отбелязана в Глава 1 на дисертацията, а именно, че големите компании по-често изготвят доклади за устойчиво развитие. Причините за това могат да бъдат търсени, от една страна, в това, че големите компании са по-значими от обществена гледна точка и това прави публичния интерес към тях по-висок. От друга страна, те притежават повече ресурси, които могат да бъдат използвани при реализацията на проект от такова естество.

Позитивна е тенденцията, че българските малки и средни предприятия (МСП) също се включват активно в този процес.

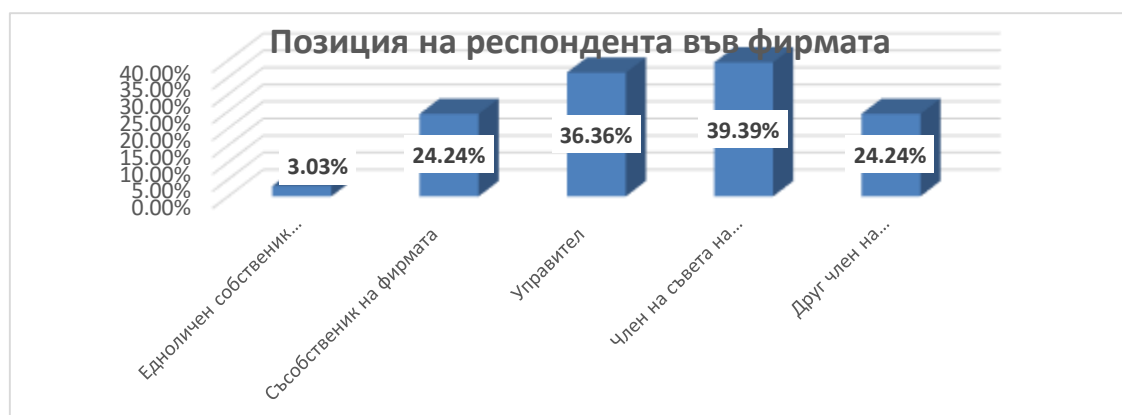
Като цяло данните по отношение на времето, в което интервюираните мениджъри са на заеманите от тях позиции, изглеждат по следния начин (Фиг. 2):

Фиг.2

Резултатите ни позволяват да направим извода, че сред компаниите, които имат интерес към изготвянето и публикуването на доклад за устойчиво развитие, преобладават мениджърите с дългогодишен стаж в една компания. Дългогодишният опит на една управленска позиция може да се интерпретира като знак за стабилност, прогнозируемост и устойчивост на нагласите и намеренията на тези мениджъри.

По отношение на позициите, които заемат в управляваните от тях компании, разпределението на интервюираните респонденти е следното (Фиг. 3):

Забележка: Сборът на процентите надхвърля 100, защото респондентите са посочвали повече от един отговор.

Фиг. 3

Тази съвкупност от респонденти показва изключително високото ниво на ангажираност във фирмите по отношение на отчетността за устойчиво развитие. Съвкупността още веднъж доказва ролята на висшия мениджмънт в процеса на изготвяне на доклад. Kiespere и Baumgartner (2020) откриват важната роля на ангажимента на висшия мениджмънт по отношение на устойчивото развитие на една фирма в две направления: висшият мениджмънт осигурява ресурсите и същевременно с това има водещо влияние при формирането на корпоративната култура.

Един от ключовите индикатори в изследването е годината, в която фирмите са изготвили първия си доклад за устойчиво развитие. Като цяло се забелязва, че от 2016 година насам, делът на компаниите, които избират да използват тази отчетност, нараства, т.е. потвърждава се регистрираната в световен план тенденция делът на фирмите, които изготвят доклад за устойчиво развитие, да нараства (KPMG, 2020). Резултатите показват, че тази тенденция е валидна и за България.

1.8.2. Анализ на причините за изготвянето на доклад за устойчиво развитие.

Данните от проучването показват, че причините за решението на фирмите да отчетат своето устойчиво развитие могат да бъдат: икономически, свързани с ценностната система на собственика/мениджмънта, нормативни или комбинация между трите.

Забележка: Сборът на процентите надхвърля 100, защото респондентите са посочвали повече от една причина.

Фиг. 4

Сред множеството причини за изготвянето на доклад за устойчиво развитие, като водеща се очертава причината да се подобри имиджът и търговската марка на компанията (Фиг. 4). Близко две трети – 64.52% от интервюираните мениджъри, посочват, че обликът на компанията в обществото е сред мотивите им за въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. С това очакванията на интервюираните мениджъри потвърждават изследването на Gräuler и колеги (2013), че качествените доклади за устойчиво развитие влияят върху корпоративния имидж и върху действията на четящите.

Сред причините, които оказват влияние върху по-значими дялове от българския мениджмънт, се открояват още: ценностна система на топ мениджър/собственик (посочена от 45.16%), стремежът за измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие (посочена отново от 45.16%), подобряване на ефективността (посочено от 41.94%) и мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители (посочено от 32.26%)

За да се установи обаче коя е основната причина за решението за въвеждане на отчетността за устойчиво развитие, във въпросника бе заложен отделен индикатор. На обхванатите в проучването мениджъри им бе зададен въпрос: „*Коя е ОСНОВНАТА причина да изготвите доклад за устойчиво развитие?*“, който дава възможност само за един отговор.

Фиг. 5

Резултатите (Фиг. 5) показват, че основната причина е ценностната система на топ мениджъра/собственика. Именно тя е посочена като основна причина за изготвянето на доклад за устойчиво развитие от малко над една четвърт от интервюираните мениджъри (25.81%). По своя характер тази причина е израз на вътрешно осъзната отговорност, етика, морал и ангажираност на мениджърите/собствениците. Вторичният анализ на данните показва, че тази причина е по-характерна за микропредприятията в България – за 38% от тях ценностната система на топ мениджъра и/или на собственика на фирмата е основният фактор, който влияе върху решението за изготвяне на доклад. Ценностната система на топ мениджъра и/или на собственика е посочена като основна причина от равни дялове (от по 25%) от мениджърите на големите и средните предприятия, както и от 12% от мениджърите, които са начело на малки предприятия.

По този показател данните за България наподобяват на резултатите от изследването на МСП от Каталуния от страна на Murillo и Lozano (2006), а именно, че ценностната система на топ мениджъра/собственика има особено силно влияние при вземането на решение за доклада в микро, малки и средни предприятия.

Интерес в проучването пораждаат онези 22.58% от интервюираните мениджъри, според които основната причина за решението за изготвяне на доклад за устойчиво развитие са нормативните регулации, т.е. актове, задължаващи фирмите да отчетат определени екологични и/или социални аспекти на дейността си. Те потвърждават тезата на Ioannou и Serafeim (2017) относно важността на нормативните регулации в процеса на отчитане на устойчивото развитие. Регулациите, като причина за изготвянето на доклад за устойчиво развитие, засягат най-вече големи и обществено значими компании от екологично и социално чувствителни сектори.

Всички респонденти, които са посочили нормативните регулации като основен мотив за докладването, са мениджъри на големи предприятия.

Измерването на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие, се изтъква като основна причина за решението за изготвяне на доклад от 9.68% от мениджърите. Същият процент мениджъри (9.68%) посочват, че отчитат устойчивото развитие на своите фирми най-вече с цел подобряване на ефективността. Резултатите на тези мениджъри са в унисон с резултатите от изследването на Ungar и Whitlock (2020) относно подобряване на ефективността на фирми, отчитащи своето устойчиво развитие.

В заключение на база на цитираните до момента резултати може да се обобщи, че сред факторите, които влияят върху решението за изготвяне на доклад за устойчиво развитие, влияние оказват и фактори като големината на фирмата и сектора, в който тя развива дейност.

Като допълнение към причините, които водят до вземането на решение за изготвянето на доклад за устойчиво развитие, проучването си постави за цел да анализира и кой най-често инициира въвеждането на отчетността за устойчиво развитие в компаниите у нас.

От интервюираните в проучването мениджъри 58% посочват, че инициативата за доклада е на мениджър от фирмата. Така резултатите от проучването сред мениджърите в България са в синхрон и подкрепят изводите от цитираното в Глава 1 изследване на Stubs, Higgins и Milne (2013), което открива доказателства за значимостта на главния изпълнителен директор или висшето ръководство в решенията за отчитане на устойчивото развитие.

Проучването си постави задача да установи кой е най-масово използваният отчетен стандарт в България. Резултатите показват, че най-често фирмите изготвят доклад, без да използват утвърден стандарт, като отчитат избрани от тях екологични и социални показатели (Фиг. 6). Това се наблюдава в над половината от случаите, които са обхванати в проучването (54.84%).

Фиг. 6

Най-използваният в момента стандарт в България е Глобален договор на ООН (UN Global Compact). По този пункт резултатите от България се различават от проучването на KPMG (2017), което установява, че GRI са най-често използваните стандарти.

Основната цел на проведеното проучване е да се изследва отношението на мениджмънта към отчетността за устойчиво развитие и най-вече как мениджърите възприемат и описват резултатите за ръководените от тях организации след изготвянето на доклада. С висока степен на категоричност може да се твърди, че ефектът от въвеждането на отчетността за устойчиво развитие е еднозначно позитивен според мениджмънта в България. На практика нито един от обхванатите в проучването мениджъри не посочва, че не е постигнал целта, която си е поставил с изготвянето на доклада за устойчиво развитие (Фиг. 7).

Фиг. 7

От респондентите на проучването 58,06% са напълно удовлетворени, доколкото заявяват, че изцяло са постигнали целта, която са си поставили с изготвянето на доклад за устойчиво развитие. Тази позиция се споделя по-често от мениджърите на средни предприятия (от 63% от тях), от мениджърите на микропредприятия (от 60% от тях) и от мениджърите на големи предприятия (от 57% от тях). Половината от мениджърите на малки предприятия също са на мнение, че изцяло са постигнали целта, която са си поставили с изготвянето на доклада за устойчиво развитие.

Други 35.48% от интервюираните мениджъри са на мнение, че отчасти са постигнали целта, която са си поставили с изготвянето на доклада.

Установената висока степен на удовлетвореност, която регистрираме у мениджърите от въвеждането на доклада за устойчиво развитие, се подчертава и от резултатите за позитивните ефекти от докладването за фирмата извън поставените основни цели. На въпроса: *Има ли други позитивни ефекти, които постигнахте извън дефинираната основна цел в резултат на въвеждането на този тип отчетност?*, интервюираните мениджъри посочват между 2 и 7 различни позитивни ефекта, които са постигнали с въвеждането на отчетността за устойчиво развитие (Фиг. 8). Само един от обхванатите в извадката мениджъри посочва, че за ръководената от него фирма не са възникнали никакви допълнителни позитивни ефекти от въвеждането на този тип отчетност.

Фиг. 8

Цитираните до момента резултати показват, че според интервюираните висши мениджъри съществува взаимовръзка между отчитането на устойчивото развитие и придобиването на конкурентни предимства като: подобрен имидж на фирмите, повишаване на иновативността, мотивация на служителите и др.

За разлика от богатата и разнообразна картина на позитивните ефекти, които са настъпили за фирмите в резултат на въвеждането на отчетността за устойчиво развитие, представите на мениджърите за отрицателните последици от докладването са значително по-ограничени и малобройни. Нещо повече - 45.16% от интервюираните мениджъри в България споделят, че за фирмата им не са възникнали никакви негативни ефекти или промени в резултат на отчетността. Доколкото ги има, такива ефекти от въвеждането на отчетността за устойчиво развитие, според мениджърите в България, са в две посоки (Фиг. 9):

- повишава се натовареността на служителите, които са ангажирани с доклада – посочено от 35.48% от мениджърите;
- повишават се разходите на фирмата – посочено от 19.35%.

Забележка: Сборът на процентите надхвърля 100, защото респондентите са посочвали повече от един отговор

Фиг. 9

Хипотезите, че негативните ефекти могат да се изразяват в разкриването на чувствителна вътрешна информация за фирмата, или докладването да предизвика негативни реакции в заинтересовани страни, както и неблагоприятната възможност фирмата да влоши имиджа си, на практика отпадат. Основанието за това е, че нито един от интервюираните мениджъри у нас не посочва подобни негативни ефекти от въвеждането на отчетността.

В съответствие с възгледа, че докладът за устойчивото развитие на една фирма е доклад, който информира относно икономическото, социалното и екологичното развитие на фирмата и неговата основна цел е да направи фирмата по-прозрачна, като информира заинтересованите страни (stakeholders) за икономическите, социалните и екологичните

въздействия, произтичащи от дейността ѝ, в проучването бяха заложили индикатори, които да дадат информация как според мениджърите всяка една от заинтересованите страни реагира на публикуваните доклади за устойчиво развитие, т.е. как ги оценява (Фиг. 10). За целта бе използвана популярната Ликертова скала. Мениджърите отговарят на въпроса: *Как според Вас заинтересованите страни оценява докладите за устойчиво развитие?*, като срещу всяка една от заинтересованите страни – мениджмънт, собственици, служители, клиенти, доставчици, централна/местна власт, кредитори, НПО и други (например местна общност) – отбелязват своето мнение по скала от 1 до 5, където 1 е „много позитивно“, а 5 е друга крайност – „много негативно“.

Забележка: В таблицата са представени разпределенията на отговорите за всяка от заинтересованите страни.

Фиг. 10

Това, което прави впечатление от разпределението на данните, е, че според мениджърите почти напълно отсъстват негативни оценки за докладите от страна на заинтересованите страни. Единственото изключение се наблюдава по отношение на служителите – само един от интервюираните мениджъри на микро фирма допуска, че докладът може да е предизвикал по-скоро негативна реакция у служителите на фирмата най-вероятно заради повишената натовареност на тези служители, които са ангажирани със събирането на данни за отчета.

Доколкото докладът е едно от основните комуникационни средства, предназначени да покажат усилията на фирмата по посока устойчивото ѝ развитие, то на база на цитираните дотук резултати може да се твърди, че то е ефективно сред заинтересованите страни. Така се потвърждават резултатите на Gräuler и колеги (2013), които стигат до извода, че

докладът за устойчиво развитие може да бъде квалифициран като сериозен канал за корпоративна комуникация.

Една от целите на настоящото проучване е да се установят кои са критичните фази от процеса на изготвяне на доклада, които затрудняват в най-голяма степен фирмите, както и какви са трудностите, с които фирмите се сблъскват при изготвянето на доклада.

Резултатите по въпроса показват следното (Фиг. 11):

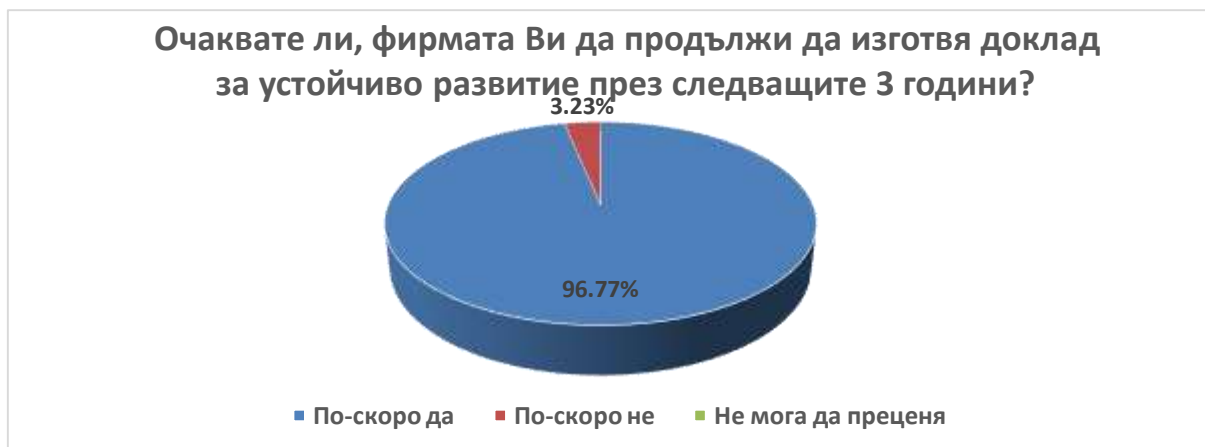

Фиг. 11

Малко над половината – 51.61% от мениджърите, посочват, че изпитват трудности, свързани с информационната безопасност и със събирането на данни за доклада. Вторичният анализ на данните показва, че най-често изпитват трудности, свързани с информационната безопасност и събирането на данни за доклада, мениджърите на микропредприятията (60% от тях), което е обяснимо с наличието на по-малко ресурси и информационни системи, които да помагат за обезпечаването на информацията. Може да се обобщи, че процесът по събиране на данни зависи от големината на фирмата, от фирмената структура, от използваните информационни системи и от други фактори - характеристики на фирмите.

Трудности, свързани с избора на екип, който да отговаря за реализирането на доклада, изпитват 25.81% от обхванатите в проучването мениджъри, а трудности, свързани с осигуряването на вътрешни ресурси и бюджет, срещат 16.13% от мениджърите.

Сравнително голям процент - 38.71% , от мениджърите посочват, че не срещат трудности при изготвянето на доклада за устойчиво развитие.

Фиг. 12

Едва един от обхванатите в проучването мениджъри посочва, че по-скоро не очаква фирмата му да продължи да изготвя доклад през следващите три години (Фиг. 12). Става дума за мениджър на микропредприятие, чиято фирма се занимава с операции с недвижими имоти и която сравнително отскоро изготвя доклад за устойчиво развитие. Мотивите на мениджмънта за изготвянето на доклада са били изисквания и/или предпочитания на клиенти. Фирмата е имала трудности при избора на стандарт. В крайна сметка преценката на мениджмънта е, че докладът отчасти е изпълнил целта си и фирмата е станала по-екологично и/или социално отговорна. По-важното в конкретния случай е, че този мениджър споделя, че фирмата му вече е прекратила изготвянето на доклад за устойчиво развитие. Това е единственият такъв случай в цялата извадка. Причината фирмата да спре да изготвя доклад за устойчиво развитие, която мениджърът посочва, е липсата на ползи за фирмата от докладването.

2. Финансови ефекти, наблюдавани при въвеждането на отчетност за устойчивото развитие на фирмата.

След извършеното проучване на мнението на висши български мениджъри е изготвен финансов анализ на пет български фирми, преди и след като започнат да отчетат своето устойчиво развитие, който да потърси наличието на закономерности във финансовото развитие на тези фирми. Избрани са пет фирми от различни сектори и с различна големина, чиито мениджъри са участвали в проучването. Фирмите са от секторите: Преработваща промишленост; Услуги; Водоснабдяване и канализация; Селско, горско и рибно стопанство; Други (холдинг с две основни бизнес направления: Транспорт и логистика и Машиностроене). В три от тях няма чуждестранно участие, в една то е под петдесет процента, а в друга - над петдесет процента. Извършен е финансов анализ на отчетите на всяка от тези компании за четири години - годината преди изготвянето на първия доклад за устойчиво развитие, годината на изготвянето му, както и две години след това. Анализирани са общи финансови показатели, както и набор основни финансови коефициенти (Таблицы 1 и 2):

Показател:	година 1	година 2	година 3	година 4
Приходи от продажби				
Общо приходи				
Разходи по икономически елементи				
Общо разходи				
Финансов резултат след данъци				
Дългосрочни активи				
Краткосрочни активи				
Общо активи				
Собствен капитал				
Дългосрочни задължения				
Краткосрочни задължения				
Общо капитал и задължения				

Таблица 1

Коефициент:	Изчисление:
Нетен оборотен капитал	краткосрочни активи - краткосрочни пасиви
Ликвидност	
Обща ликвидност	краткосрочни активи/краткосрочни пасиви
Бърза ликвидност	(краткосрочни вземания + парични средства)/краткосрочни пасиви
Обращаемост	
Обращаемост на вземанията	приходи от продажби/вземания от клиенти и доставчици
Период на събиране на вземанията	вземания от клиенти и доставчици*360/приходи от продажби
Обращаемост на задълженията	разходи за материали/задължения към доставчици и клиенти
Период на изплащане на задълженията	задължения към доставчици и клиенти*360/разходи за материали
Финансов ливъридж	
Коефициент на собственост	собствен капитал/активи
Коефициент на финансова автономност	собствен капитал/(дългосрочни пасиви + краткосрочни пасиви)
Коефициент на задлъжнялост	(дългосрочни пасиви + краткосрочни пасиви)/активи
Рентабилност	
Рентабилност от дейността	ЕБИТДА/приходи от продажби
Рентабилност на собствения капитал	печалба след данъци/собствен капитал
Рентабилност на активите	печалба след данъци/активи

Таблица 2

2.1. Компания от сектор Преработваща промишленост.

Избраната компания от сектор Преработваща промишленост е средно предприятие от хранително-вкусовата промишленост без чуждестранно участие в капитала му. То започва да изготвя доклад за устойчиво развитие през 2010 г., като основната причина за това е ценностна система на топ мениджър/собственик. Други посочени причини са: изисквания и предпочитания на клиенти и подобряване на имиджа и търговската марка. Според мениджъра, участвал в проучването чрез изготвянето на доклада, фирмата изцяло е постигнала поставената цел, а като допълнителни позитивни ефекти са посочени: увеличение на продажбите, подобряване на имиджа и това, че фирмата е отговорила на изискванията на заинтересовани страни. Като негативни последствия от въвеждането на

отчетността за устойчиво развитие мениджърът посочва повишени разходи и повишена натовареност на служителите, ангажирани с изготвянето на доклада. Компанията не среща трудности при изготвянето на доклада, не е прекратявала изготвянето му и очаква да продължи да го прави през следващите три години.

Фактът, който прави най-силно впечатление, по отношение на финансовото състояние на дружеството е, че приходите от продажби спадат между 2009 г. и 2010 г., а след това през 2011 г. и 2012 г. се увеличават. Следва да се има предвид, че през 2010 г. фирмата изготвя първия си доклад за устойчиво развитие. Поради наличието на много фактори, влияещи на приходите на фирмата, цитираните факти сами по себе си показват по-скоро една корелативна и не обезателно една причинно-следствена зависимост. Към тях обаче трябва да се добави и становището на интервюирания висш мениджър, че докладът е спомогнал за увеличението на приходите на компанията, което е в унисон с цифрите от финансовия отчет на дружеството. Трябва да се има предвид, че анализираният период съвпада с изключително тежки за световната икономика години, следващи световната финансова и икономическа криза от 2008/2009 г.

Като заключение от изготвения финансов анализ се налага изводът, че анализираната фирма е в добро финансово състояние през периода, а въвеждането на отчетност за устойчиво развитие е имало непосредствен финансов ефект основно върху ръста на приходите ѝ. Не се забелязват значителни негативни финансови ефекти от този процес.

2.2. Компания от сектор Услуги.

Избраната компания от сектор Услуги е на границата между микро и малко предприятие, като броят на заетите съответства на малка фирма, а сумата на активите и годишният оборот – на микропредприятие. Фирмата започва да изготвя доклад за устойчиво развитие през 2009 г., а като основна причина за това посочва изисквания и предпочитания на клиенти. Други посочени причини са: подобряване на ефективността, измерване на резултатите по отношение на поставени цели и подобряване на имиджа и търговската марка. Според мениджъра, който е и едноличен собственик на фирмата, чрез изготвянето на доклада фирмата изцяло е постигнала поставената си цел, а като допълнителни позитивни ефекти са изброени: фирмата е станала по-привлекателна като работодател, започнала е да измерва екологични и социални показатели и е станала като цяло по-екологична и/или социално отговорна. Според него за фирмата не са възникнали никакви негативни последствия или трудности при въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. Компанията не е прекратявала изготвянето на доклада и очаква да продължи да го изготвя през следващите три години.

При фирмата от сектор Услуги, както и при фирмата от сектор Преработваща промишленост се забелязва спад на приходите в годината преди публикуването на доклада и увеличение през следващите години. Тук обаче увеличението на приходите

между годината на издаване на доклада и следващата година е значително по-голямо – 190%, и позитивният ефект от него е много ясно изразен. Това увеличение кореспондира с изразеното становище на едноличния собственик на фирмата, че основната причина за изготвянето на доклад е изисквания и предпочитания на клиенти.

Заключението от анализа на финансовото състояние налага изводът, че фирмата от сектор Услуги е в добро финансово състояние през анализирания период, което се подобрява след въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. Стартът на изготвяне на доклад за устойчиво развитие е имал значителен непосредствен финансов ефект върху ръста на приходите, печалбата и цялостното финансово състояние на компанията. Няма негативни финансови ефекти от изготвянето на доклада.

2.4. Компания от сектор ВиК.

Фирмата от сектор ВиК е голямо предприятие, като формата на собствеността е публично частно партньорство, а процентът на чуждестранното участие надвишава 50%. Първия си доклад за устойчиво развитие фирмата изготвя през 2017 г. Изпълнителният директор на дружеството посочва като основна причина наличието на нормативни регулации, а като допълнителна – управление на риска. Според него чрез изготвянето на доклада фирмата е изпълнила целите си частично, като е отговорила на изискванията на държавата и други заинтересовани страни, и е започнала да управлява по-добре рисковете си. За компанията не са възникнали негативни ефекти. Тя не среща трудности при изготвянето на доклада, не е прекратявала този процес и счита, че ще продължи през следващите три години.

Приходите от продажби се увеличават през 2018 г. и 2019 г., но след това леко намаляват през 2020 г., като не показват значителна промяна или трайна тенденция на подобрение в годините след въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. Същата тенденция следва и печалбата след данъци на компанията, докато активите ѝ растат през целия период поради сериозния ръст на краткотрайните активи.

След изготвяне на финансов анализ на компанията може да бъде направен извод, че фирмата от сектор ВиК също е в добро финансово състояние, което в някои аспекти се подобрява през първите три години на анализирания период. За разлика от предходно анализиранияте компании при нея не се забелязва значимо подобрение на финансовите показатели в годините след въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. Не се забелязват и негативни финансови ефекти от изготвянето на докладите.

2.4. Компания от сектор Селско, горско и рибно стопанство

Компанията от сектор Селско, горско и рибно стопанство е малко предприятие без чуждестранно участие в капитала. Тя изготвя първия си доклад за устойчиво развитие през 2008 г., като основната причина за това е измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие, а допълнителни причини са:

подобряване на имиджа и търговската марка и мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители. Според управителя ѝ изготвянето на доклада е постигнало изцяло своите цели, а като допълнителни позитивни ефекти компанията е увеличила продажбите си, подобрила е своя имидж, отговорила е на изисквания на заинтересовани страни и е станала по-привлекателна като работодател. Като отрицателен ефект са се увеличили нейните разходи. Предприятието не изпитва трудности при изготвянето на доклада, не е прекъсвало този процес и счита, че ще продължи да го прави през следващите три години.

И тук, както при компаниите от секторите Услуги и Преработваща промишленост, се забелязва значителен ръст на приходите в годините, следващи изготвянето на първия доклад за устойчиво развитие. Ръстът се случва въпреки световната финансова и икономическа криза от 2008/2009,г. Печалбата след данъци спада през 2008 г., но отбелязва значителен ръст през втората година след въвеждането на отчетността, докато активите и пасивите на дружеството се движат без определен тренд през анализирания период.

Дружеството от сектор Селско, горско и рибно стопанство отново показва позитивен тренд на приходите и някои финансови показатели след старта на изготвянето на доклади. Не се забелязват непосредствени значителни негативни финансови ефекти, свързани с този процес.

2.5. Компания от сектор Други

Компанията от сектор Други е холдинг с две основни бизнес направления: Транспорт и логистика и Машиностроене. Холдингът е голямо предприятие с чуждестранно участие под 50% и изготвя първия си доклад за устойчиво развитие през 2018 г. Като основна причина мениджърът, участвал в проучването, който е член на управителен съвет и съсобственик, посочва нормативни регулации, а като други причини: подобряване на ефективността и подобряване на имиджа и търговската марка. По негово мнение фирмата е постигнала изцяло своите цели, а като допълнителни позитивни ефекти са посочени по-доброто управление на риска и това, че компанията е започнала да измерва екологични и социални показатели. Като негативни ефекти са изброени: повишаване на разходите и повишаване на заетостта на служителите, участващи в изготвянето на доклада. Холдингът е срещнал трудности при: осигуряването на вътрешни ресурси и бюджет, избора на стандарт и информационната обезпеченост на процеса. Той не е прекратявал процеса по изготвяне на доклад и очаква, че ще продължи да го изготвя през следващите 3 години.

Приходите от продажби нарастват през годините 2018 и 2019, но драстично намаляват с 22.44% през 2020 г. Основната причина за намлението на приходите е пандемията от COVID-19. Основните бизнес направления на холдинга са Транспорт и логистика и Машиностроене – сектори, значително засегнати през първата година на пандемията. Намалените приходи през 2020 г. резултират в загуба за дружеството през същата година.

През предходните години финансовият резултат след данъци бележи ръстове и спадове, без да следва определен тренд. Същото може да бъде казано и за активите и пасивите на дружеството.

След анализиране на финансовото състояние на фирмата може да бъде направен изводът, че тя има стабилно финансово състояние, но цикличният характер на двете му основни бизнес направления го правят уязвим към негативни икономически цикли и кризи. При нея както и при фирмата от сектор ВиК не се забелязва значимо подобрене на финансови показатели в годините след въвеждането на отчетността за устойчиво развитие. Същевременно не се забелязват и съществени негативни финансови ефекти от изготвянето на докладите. Тези две компании са изключително различни в своите бизнес модели. Общото между тях е това, че те са големи дружества, които са започнали изготвянето на доклад за устойчиво развитие след промените в Закона за счетоводството. И двете фирми посочват нормативни регулации като основна причина за въвеждането на този тип отчетност. За разлика от тях останалите три анализирани фирми показват ръст на приходите и подобряване на финансовото състояние, стартиращи в годината, следваща изготвянето на първия доклад за устойчиво развитие. Те също идват от различни сектори, а общото помежду им е, че са въвели тази отчетност не по задължение, а в търсене на определени конкурентни предимства или налагането на определени ценности. Изводът, който се налага, като се имат предвид ограниченията на проведеното изследване и анализ, е, че при компаниите, стартирали процеса по изготвяне на доклад за устойчиво развитие поради нормативни изисквания, не се забелязват непосредствени позитивни финансови ефекти, докато при компаниите, започнали търсейки изграждането на определени конкурентни предимства или налагането на определени ценности, непосредствени позитивни финансови ефекти могат да бъдат идентифицирани. Значителни негативни финансови ефекти, свързани с въвеждането на отчетност за устойчиво развитие, не могат да бъдат идентифицирани и при двете групи компании.

3. Основни изводи

Основните изводи, които се налагат от проведените проучване и финансов анализ, са:

- Процесът на изготвяне на доклад за устойчиво развитие в България следва някои световни тенденции, а именно: броят на фирмите изготвящи подобен доклад непрекъснато нараства, като големите фирми са тези, които най-често оповестяват екологична и социална информация.
- Ролята на висшия мениджмънт в иницирането на процеса по изготвяне на доклад е критична.
- Най-често посочваната основна причина за изготвянето на доклад е ценностна система на топ мениджър/собственик, следвана от наличието на нормативни регулации и желанието за подобряване на ефективността и измерване на

резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие. Сред допълнителните причини най-често посочените от българските мениджъри са: подобряването на имиджа на компанията, мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители, както и изисквания или предпочитания на клиенти.

- Най-голям процент от българските мениджъри не използват установен стандарт при изготвянето на доклад за устойчиво развитие. Тези които използват такъв, най-често избират Глобалния договор на ООН, следван от Глобалната инициатива за отчетност и ИСО 26000. Две трети от мениджърите респонденти не използват външен одитор за доклада.
- Мениджърите в България показват висока степен на удовлетвореност от резултатите, постигнати чрез изготвянето на доклада. Нито един от интервюираните мениджъри не е на мнение, че целта, поставена пред изготвянето на доклада, не е била постигната, като за повече от половината мениджъри тя е постигната изцяло. Още повече – голяма част от мениджърите считат, че за фирмата им са настъпили допълнителни позитивни ефекти като: фирмата станала по-екологична и социално отговорна, по-ефективна, по-привлекателна като работодател, подобрила е имиджа си и др.
- Изготвянето на доклад за устойчиво развитие не се свързва силно с възникнали негативни ефекти за фирмата. Около половината мениджъри считат, че такива няма. Останалите мениджъри най-често посочват повишаване на натовареността на служителите, които са ангажирани с доклада и увеличение на разходите.
- Докладът за устойчиво развитие е ефективен метод за комуникация, който предизвиква позитивни реакции във всички заинтересовани страни.
- Основните трудности, които фирмите срещат в процеса на изготвяне на доклада, са свързани с информационната обезпеченост и събирането на данни за него. Други такива са: трудности при избора на екип и осигуряването на ресурси и бюджет. Микрофирмите по-често срещат трудности в сравнение с другите компании.
- Изключително позитивното отношение към изготвянето на доклад личи и от факта, че огромна част от мениджърите смятат да продължат с изготвянето му и в бъдеще. Само един от интервюираните мениджъри няма такива намерения и вече е спрял процеса във фирмата си, тъй като не вижда ползи от този процес.
- Съществени негативни финансови ефекти, свързани с въвеждането на отчетност за устойчиво развитие, не могат да бъдат идентифицирани.
- При компаниите, стартирали процеса по изготвяне на доклад за устойчиво развитие поради нормативни изисквания, не се забелязват непосредствени позитивни

финансови ефекти, докато при компаниите, които са започнали, търсейки изграждането на определени конкурентни предимства или налагането на определени ценности, непосредствени позитивни финансови ефекти могат да бъдат идентифицирани.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Устойчивото развитие е концепция, която набира популярност през последните три десетилетия, паралелно с осъзнаването и опитите за измерване на екологичните, икономическите и социалните проблеми, които антропогенните промени в климата могат да предизвикат. Тя показва пътя към бъдеще, базирано на икономическо развитие, опазване на околната среда и социална справедливост.

Устойчивото развитие на фирмите е важна предпоставка за устойчивото развитие на обществото. То свързва и балансира икономическите резултати, социалния подход и политиката по отношение на опазване на околната среда. Висшите мениджъри на компаниите имат нужда от стимули, за да изберат устойчивото развитие като път на развитие, като се противопоставят на доминиращия през по-голямата част от XX век възглед за превъзходството на акционерите, според който фирмата трябва да бъде ръководена с единствената цел да се максимизира състоянието на нейните акционери. Стимулите могат да бъдат икономически – компанията придобива определено конкурентно предимство, морални – ценностната система на мениджър/собственик налага правенето на добро, нормативни - приет нормативен акт изисква този тип развитие или комбинация от тях. Нарастващият брой на компании, отчитащи своето устойчиво развитие, е доказателство за това, че мениджърите реагират позитивно на тези стимули.

Чрез извършено документално проучване на значително количество научни материали бяха идентифицирани възможни причини, поради които компаниите започват да отчитат устойчивото си развитие: изисквания или предпочитания на клиенти; публичен натиск върху фирмата от страна на заинтересовани страни; нормативни регулации; понижаване на цената на капитала; имидж и търговска марка; сравнение с конкурентите и секторни стандарти; измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие; подобряване на ефективността; увеличаване на печалбата; насърчаване на иновативността; ценностна система на мениджър/собственик; увеличаване стойността на фирмата; мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители и управление на риска.

Многообразието на аспектите на концепцията за устойчиво развитие обуславя трудностите при интегрирането, измерването и отчитането му. Теорията на заинтересованите лица, според която интересите на различни заинтересовани страни трябва да се имат предвид при ръководенето на един бизнес, дава възможно решение на този проблем, а именно - диалогът между фирмата и заинтересованите страни трябва да определи кои от

многообразните аспекти са важни за устойчивото ѝ развитие и заслужават да бъдат измервани и оповестявани.

Стандартизацията на отчетите е важен аспект от популяризирането на отчетността за устойчиво развитие. За да бъдат сравнявани отделни компании по-отношение на различни критерии, свързани с устойчивостта им, са необходими стандарти за изготвяне на докладите. Стандартите, съдържащи правила за отчитане, помагат и за избягването на greenwashing. Водещи организации в тази област към момента са: Глобалната инициатива за отчитане, ООН чрез своя Глобален договор, Международната организация по стандартизация, Фондацията за отчитане на стойността и Проекта за оповестяване на въглерода, като стандартите, изготвени от тях, са с различна степен на свобода на представяне на информацията и различна степен на приложимост към микро, малки, средни и големи предприятия. Към тези организации скоро ще се присъединят Фондацията за международни стандарти за финансова отчетност и Европейската комисия, които са в процес на разработване на собствени стандарти.

Изготвянето на доклад за устойчиво развитие е все още в голяма степен доброволен процес. Той отличава една компания, като показва на заинтересованите страни, че тя желае да бъде по-прозрачна, и обръща внимание на устойчивото си развитие. В противовес на това задължителното оповестяване на екологична и социална информация способства за по-бързата стандартизация на докладите и по-бързото увеличаване на броя на фирми, изготвящи доклад.

Процесът на изготвяне на доклада зависи от големината и структурата на компанията. Поради множество причини ангажиментът и участието на висшия мениджмънт във всеки един от етапите на този процес са необходими предпоставки за успеха му.

Проведеното проучване на мнението на висши български мениджъри на компании, изготвящи или изготвяли доклад за устойчиво развитие, показва много висока степен на удовлетвореност от резултатите, постигнати чрез изготвянето на доклада. Повече от половината от интервюираните мениджъри са на мнение, че целта, поставена чрез изготвянето на доклада, е била постигната изцяло, а повече от една трета считат, че тя е била постигната частично. Същевременно значителна част от мениджърите вярват, че за фирмата им са настъпили и допълнителни позитивни ефекти и са придобили конкурентни предимства. Българските мениджъри посочват най-често като основна причина за изготвянето на доклад ценностна система на топ мениджър/собственик, следвана от наличието на нормативни регулации, желанието за подобряване на ефективността и измерване на резултатите по отношение на поставените цели, свързани с устойчивото развитие. Други, често посочвани допълнителни причини, са: подобряването на имиджа на компанията, мотивация на сегашни и привличане на бъдещи служители, както и изисквания или предпочитания на клиенти. Повечето български мениджъри считат, че за фирмите им не са възникнали никакви негативни ефекти от въвеждането на отчетност за

устойчиво развитие. Тези, които са наблюдавали подобни ефекти, най-често посочват повишаване на натовареността на служителите, които са ангажирани с доклада, и увеличение на разходите. Всички от интервюираните мениджъри с изключение на един имат намерение да продължат да изготвят доклад за устойчиво развитие през следващите три години.

Процесът на изготвяне на доклад за устойчиво развитие в България е в унисон с някои световни тенденции като: броя на фирмите, изготвящи подобен доклад непрекъснато нараства, като големите фирми са тези, които най-често оповестяват екологична и социална информация. Същевременно има и определени различия, като това кои са най-активните сектори в този процес. В България повечето компании все още не използват установен стандарт за изготвяне на доклада и външен одитор. От тези, които използват стандарт, мнозинството избират Глобалния договор на ООН, следван от Глобалната инициатива за отчетност и ИСО 26000.

Чрез последващ финансов анализ на фирми, изготвящи доклад за устойчиво развитие, не бяха идентифицирани съществени преки негативни финансови ефекти, свързани с изготвянето на доклада. Същевременно при компаниите, въвели отчетността за устойчиво развитие, търсейки изграждането на определени конкурентни предимства или налагането на определени ценности, бяха установени непосредствени позитивни финансови ефекти. При компании, въвели тази отчетност поради наличието на нормативни изисквания – подобни преки позитивни финансови ефекти не бяха идентифицирани.

ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Систематизирани са очакванията за проблемите, които антропогенните климатични промени могат да предизвикат в икономиката. Анализирани са и са обобщени резултатите от изследванията на водещи икономисти и институции по отношение на икономическите ефекти от промените в климата, както и използваните от тях методи.
- Изведени са причините, поради които една компания може да въведе отчетност за устойчиво развитие. Причините могат да бъдат от икономическо, нормативно или морално естество. 14 основни причини са систематизирани и анализирани
- Анализирани са основните стандарти и индикатори, използвани за отчитане и измерване на устойчивото развитие, техните силни и слаби страни, както и приложимостта им за различни по големина фирми.
- Представени са предимствата, недостатъците и финансовите ефекти от задължителното въвеждане на отчетане на устойчивото развитие. Анализирани са предимства, като увеличение на броя на отчитащите фирми и стандартизация на отчетността и недостатъци, като липсата на възможност за фирмите доброволно изготвящи доклади да се отличат. Изготвен е финансов анализ на фирми отчитащи по задължение устойчивото си развитие, който показва липса на преки негативни и позитивни финансови ефекти от въвеждане на отчетността.
- Установени са потенциалните конкурентни предимства, които фирмите отчитащи устойчивото си развитие биха могли да придобият, както и трудностите, с които могат да се сблъскат. Чрез анализ на оценката на висшия мениджмънт е доказано общото позитивно влияние върху бизнеса на отчетността за устойчиво развитие.
- Анализирани са преките финансови ефекти от въвеждането на отчетност за устойчиво развитие. Показана е липсата на преки негативни финансови ефекти при всички анализирани фирми, както и наличието на преки позитивни финансови ефекти при фирмите започнали да изготвят доклад поради желанието да изградят определено конкурентно предимство.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ

Момчилов, Г. (2020). Отчетност на устойчивото развитие на фирмата, СББ Медиа, София

Momchilov, G. (2021). Climate change as a challenge for the economy, VUZF Review, Vol. 6 Issue 4, pp. 58-69

Momchilov, G. (2022). Sustainability reporting by companies: reasons and financial benefits, VUZF Review, Vol. 7 Issue 1, pp. 55-68

Момчилов, Г., (2022). Устойчивото развитие като конкурентно предимство в немския банков сектор: Umweltbank 2006-2015, Пари и култура, Vol. 4 , pp. 66-82